

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Tartalom

TANULMÁNYOK.....	2
Csesznokné Kukucska Katalin: Eger és Gyöngyös rendezett tanácsú városok népességének alakulása 1869-1910 között	2
Gortva János: Az állami anyakönyvezés bevezetése, viták a polgári házasság intézménye körül Pásztó példáján keresztül	8
Mészáros Ádám: Romhány község lakosai mortalitásának alakulása és kiváltó okai a XIX. század második felétől a XX. század első negyedéig.....	44
IMPRESSZUM.....	88

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

TANULMÁNYOK

Csesznokné Kukucska Katalin: Eger és Gyöngyös rendezett tanácsú városok népességének alakulása 1869-1910 között

„Aki ismeri a vidéki városok szomorú helyzetét, és amellet őszinte is akar lenni, annak be kell ismernie azt, hogy a magyar főváros erőszakos fejlesztése, és a vidéki városaink hanyatlása közt a legszorosabb okozati összefüggés van.”¹ olvashatjuk az Eger című lap egyik számának vezércikkében. Heves megyében két rendezett tanácsú város, Eger és Gyöngyös volt található, Eger egyben megyeszékhely is. A két város népességének fejlődésében jelentős eltéréseket találhatunk. A két település lélekszámát, területét vizsgálva megállapítható, hogy Eger mindkét szempontból megelőzi Gyöngyöst.

Év	Eger	Gyöngyös	Szaporodási arányszám %-ban		Év
			Eger	Gyöngyös	
1869	19.150	15.830	-	-	-
1880	20.669	16.061	7,9	1,5	1869-1880
1890	22.427	16.124	8,5	0,4	1880-1890
1900	24.650	15.878	9,9	-1,5	1890-1900
1910	26.807	17.727	8,75	11,6	1900-1910

1. táblázat Eger és Gyöngyös lélekszámának alakulása 1869-1910 között²

Az 1. sz. táblázat adataiból kitűnik, hogy Eger népessége évtizedről évtizedre fokozatosan növekedett. Ugyanakkor Gyöngyös esetében az 1890-1900 közötti időben a lakosság fogyott, ez a csökkenés a szőlők pusztulásával, s az ezt követő nagyarányú elvándorlással magyarázható. Öröndetes tény viszont, hogy a következő évtizedben Gyöngyös lakossága ismét nőtt, még hozzá elég jelentősen. Ezt a fejlődési tendenciát mutatják a tényleges szaporodást kifejező arányszámok is. Eger esetében sokkal erőteljesebb volt a fejlődés, Gyöngyös változó képet mutat. A megyei átlaggal összevetve láthatjuk, hogy mindkét város tényleges szaporodása hol felülmúlja a megyei átlagot, hol

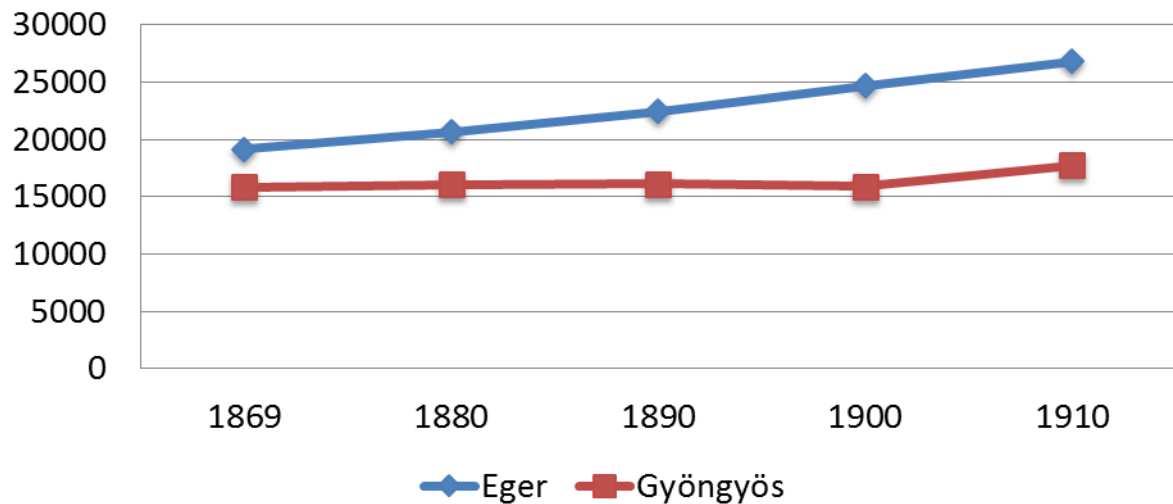
¹ Eger város népesedési mozgalma 1876. évben. In.: Eger XVI. évf. (1877:11.)

² A táblázat az alispáni jelentések alapján készült

elmarad attól. Például Eger esetében az 1869-1880 és 1890-1900 közötti időszak tényleges szaporodása haladja meg a vármegyei értékek átlagát. Gyöngyös 1900-1910 közötti tényleges szaporodása múlja felül ugyanezt a mutatót. A tényleges szaporodás az 1869-1910 közötti időszakban Egerben 7.657 lélek, azaz 39,9 % volt, ugyanezek az adatok Gyöngyös esetében: 1.897 fő, 10,5 %. A népsűrűséget tekintve is Eger áll az első helyen, ugyanis itt 362,3 lélek/km² volt a lakosság eloszlása. Ám ettől függetlenül Gyöngyös népessége is fokozatosan növekszik.

Eger és Gyöngyös lélekszámának alakulása 1869-1910 között

1. grafikon Eger és Gyöngyös lélekszámának alakulása 1869-1910 között

A természetes népmozgalmat nyomon követve is láthatjuk, hogy Eger fejlődése a kiegyensúlyozottabb. Minden esetben szaporodás tapasztalható. Gyöngyös esetében ugyanakkor gyakran láthatjuk a népesség fogyását. Különösen figyelemre méltó az 1905. évi 140 fős csökkenés. Gyöngyös kedvezőtlen természetes szaporodása elsősorban a rossz közegészségügyi viszonyokkal magyarázható. Gyakorta szedik áldozataikat a járványok, a különféle betegségek. Azonban a kedvezőtlen viszonyok ellenére a város lakossága 1900-

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

1910 között növekedést mutatott. Ennek oka, hogy igen jelentős volt az idegen elemek bevándorlása Gyöngyösre.

Bár a népesség fejlődése Egerben jelentősebb, ennek ellenére a közegészségi állapot itt sem mondható kedvezőnek, nagyon súlyos, időnként járványos megbetegedések tizedelik a felnőtteket és gyerekeket egyaránt. 1877 márciusában olvashatjuk az Eger c. hetilap hasábján: *„A lefolyt évben uralkodott kórok valának a kiskorúaknál vérszegénység, hasmenés, sorvadás, vörösség, agylob, időtlenség, torokgyík, tüdőlob, két esetenél vízrák; - felnőtteknél: tüdővész, tüdőlob, mellhártyalob, hagymáz, szélhűdés; aggoknál végelgyöngülés”*.³

Összegezve az adatokat láthatjuk, hogy végeredményben mindkét város népessége fejlődött. Ám ez a fejlődés messze elmarad a lehetőségek adta fejlődés mértékétől. Azt, hogy már a korabeli sajtó is látta ezt a problémát, számos újságcikk bizonyítja pl.: *„Hogy városunk anyagi helyzete szerfölött nyomorúságos ismeretes dolog. Csak közelebb is küldött ki a képviselőtestület saját kebeléből egy fölfedezési expedíciót, hogy kutasson föl új jövedelmi forrásokat. Ez expedíció eredménye lett, hogy a képviselőtestület elhatározta (és pedig elég nagy) taksák behozatalát. Ez intézkedést annál kevésbé helyeselhetjük, mert az idegenek eddig sem nagyon törték magokat azon boldogság után, hogy Egerben letelepedhessenek, annál kevésbé fog ez történni olyan édesgetés után, minőt a képviselő-testület a telepedési taksák behozatala által elhatározott, holott nézetük szerint csak a városnak válnék előnyére, ha évtizedek óta egyenlő számú lakossága idegenek letelepedése által szaporodnék”*.⁴

Az 1900. évi népszámlálást követően íródott meg az Eger egyik vezércikke: Eger és Gyöngyös a népszámlálás tanulságai címmel. A cikk írója nagyon jól összefoglalja a városok népességének alakulását az eltelt 30 évben. *„S most nézzünk szét Heves vármegyében, s ennek két városában Egerben és Gyöngyösön. Egerben néhány ezer lakos gyarapodást állapított*

³ Eger város népesedési mozgalma 1876. évben. In.: Eger XVI. évf. (1877:11.)

⁴ Városi és megyei ügyek. In.: Eger VII. évf. (1869: 48.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

meg a népszámlálás. De ha figyelembe vesszük, hogy a legutóbbi népszámlálás alkalmával teljesen elpusztult szőlőink voltak, ami mindenestre a lakosság csökkenését vonta maga után, úgy ez a szaporodás ma, mikor a szőlők újra be vannak ültetve nagyobbára – jelentéktelen. Sőt erősen devalválja a szaporodás értékét az is, hogy az iskolák szaporodása sokban elősegítette e létszám emelkedését, s végül a születések és halálozások kedvező aránya szintén jelentékenyen előmozdította ezen pár ezernyi lélekszaporulatot, mivel tudjuk, hogy Egerben évenként mintegy 200 lélekkel több születik, mint amennyi meghal, a mi pedig maga kitesz 10 év alatt 7 ezer lakos szaporulatot. De ami e pár ezer lakos szaporulatot legjelentéktelenebbé teszi? azaz, hogy kb. ennyi lakosa már volt Egernek, s hogy az utolsó három évtized alatt mindég ezen szám körül vacillált a lakosság száma a nélkül, hogy jelentékenyen emelkedni tudott volna. Hogy pedig Egerben jelentékeny létszámszaporodás nincsen, az természetesen azt jelenti, hogy nincsen szaporodás a gazdasági élet terén sem, s ez okozza, hogy nincs beköltözés Egerbe. Mert a városok vagyonosodásának gazdasági gyarapodásának az az első jelensége, hogy a gazdasági élet forrásainak bősége tevékeny munkáskezeket vonz a városba, ahol azután az új elemek a régiekkel karöltve gyarapítják a forrásokat, hogy ismét új tevékenységi kört teremtsenek, ahhoz új tevékeny erőket, kezeket vonzzanak. Ez volna tulajdonképpen a városi élet gazdasági hivatása, s a kultúra ápolása mellett ez volt a hivatása a múltban, s ez lesz a hivatása a jövőben is. 30 esztendő alatt tehát nem volt Egerbe számottevő beköltözés, mert nem volt Egerben olyan gazdasági élet, mely megélhetéssel, munkával biztosította volna az idegen vagy vidéki elemeket. S ez az oka, hogy Eger elvesztette ezt a 30 esztendőt, amely más elevenebb gondolkodású városokban dupla esztendő volt. És Gyöngyös? Itt a népszámlálás csökkenést mutat, amihez pedig nem kell kommentár. Már most, ha azt látjuk, hogy mily rohamosan emelkedett a szomszéd vármegye székvárosa, s mennyire elmaradtak a mi városaink, mégiscsak kutatnunk kell azon okokat, amelyek az elmaradást okozták. S ha higgadtan kutatjuk az okokat, úgy rá is fogunk találni. Mikor 1867-

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

ben a kiegyezést megcsinálták, ki lőn adva a jelszó, hogy most már tegyük félre egy időre a közjogi viszályokat, ne politizáljunk, hanem kezdjünk hozzá hazánk gazdasági életének regenerálásához. A vármegyék és városok tehát elővették a jobbik eszüket, s megfogadták a bölcs tanácsot. Egyelőre nem politizáltak, hanem vállvetve dolgoztak gazdasági életük fellendítésén. Heves megye azonban nem vette elő jobbik eszét, hanem tovább politizált, politizált és semmi egyébét nem csinált. Nos tehát ez az oka annak, hogy városainkra nézve ilyen szomorú eredményű volt még az 1900. évi népszámlálás is”.⁵

A fenti idézetek tehát világosan fogalmaznak, amikor a két város népmozgalmi értékeit elemzik. Látható, hogy alapvető emelkedést mutat a két város a vizsgált időszakban, de a lakosságszám látszólagos növekedése nem járt együtt valódi fejlődéssel, pozitív változásokkal. A két város esetében természeti csapások és gazdasági elmaradottság befolyásolták a népességszámot és annak növekedését. Bár az abszolút számok tekintetében azt állapíthatjuk meg, hogy szinte töretlen fejlődés látható a korszak egészét tekintve, a korabeli véleményekkel összehangban kimondható, hogy ez a fejlődés csupán látszólagos. A számok a szomszédos megyék fejlődésének és a halálozási illetve születési arányok változásának fényében egészen mást megítélés alá esnek: hiába növekszik csekély mértékben a lakosság, a közegészségügyi és gazdasági viszonyok miatt a népességszám emelkedése kedvezőtlenebb, mint amit ideális körülmények között várhattunk volna.

⁵ Eger és Gyöngyös a népszámlálás tanúsága. In.: Eger 24. évf. (1901:6.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Felhasznált irodalom

- Heves vármegye alispáni jelentései 1869-1910, Eger, 1870-1911.
- Eger c. hetilap 1869-1901.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Gortva János: Az állami anyakönyvezés bevezetése, viták a polgári házasság intézménye körül Pásztó példáján keresztül

Bevezetés

Az állami anyakönyvezés Magyarországon 1895. október 1-jén vette kezdetét, azóta anyakönyvezik állami szervek a születéseket, a házasságokat és a haláleseteket. Ez a dátum azért nagyon fontos, mert ettől kezdve létezik Magyarországon egységes szempontok szerint vezetett, többé-kevésbé pontos anyakönyvezés. A korábbi időszakokban ezeket az életeseeményeket a különböző felekezetek tartották nyilván, gyakran eltérő adattartalommal és eltérő pontossággal.

Az állami anyakönyvezés az elmúlt 120 évben sokat változott, jelentősen átalakult. A közelmúlt eseménye például az elektronikus anyakönyvezés bevezetése, amellyel a XXI. század követelményeihez igazították az anyakönyvek vezetését, többek között például megszűnt a korábban létező három anyakönyvi típus, s már a személyekhez rendelve tartják nyilván az anyakönyvi eseményeket. Természetesen ez a típusú változás sem ment zökkenőmentesen. A polgári anyakönyvezés születésének 120. évfordulójához közelegve érdemes megvizsgálni, hogy hogyan zajlott a bevezetés, milyen problémákat és vitákat vetett fel. A tanulmányban ehhez át kell tekinteni az állami anyakönyvezés bevezetésének jogi kereteit, követelményeit, hiszen ezen szabályok ismeretében válnak érthetővé a később taglalt problémák. Mindenképpen vázolni fogjuk azt a vitát is, ami megelőzte a polgári anyakönyvezés bevezetését, különös tekintettel a polgári házasság intézményét övező vitákra. Ehhez olyan korabeli röpiratok és szakkönyvek áttekintése szükséges, amelyek mindegyike önálló forrásértékkel is bír napjainkban. Ezen a ponton arra is vállalkoznia kell a tanulmánynak, hogy egy rövid nemzetközi kitekintést tegyen, ezzel felvázolva a jogintézmény múltját a hazai és európai joggyakorlatban is.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Az általános bevezetés után vizsgálni fogjuk azokat a problémákat, amelyeket a polgári házasság bevezetése okozott Magyarországon 1895. október 1-je után. Ebben a részben a sajtóban való megjelenést éppúgy vizsgálni kell, ahogyan azt is, hogy hogyan jelenik meg a kérdés a politikai közéletben. Ehhez kiválóan használhatók a jogszabályok és az országgyűlési napló néhány vonatkozó részlete, ezeket fel is fogjuk használni annak érdekében, hogy a problémáról átfogó képet rajzolhassunk meg. Mindenképpen fontos azonban, hogy a vizsgálódást egészen mikroszintig vigyük le, hiszen olyan kérdést kell boncolgatnunk, ami az emberek mindennapjait is jelentős mértékben érintette. A tanulmánynak nem lehet célja egy minden részletre kiterjedő mélyelemzés a polgári anyakönyvezés minden egyes anyakönyvi típusára vonatkozóan, ezért egy olyan területet kellett választani, ami viszonylag sok információt tartalmaz és komoly problémákat vet fel.

Erre kiváló lehetőséget adnak az ekkor Heves vármegyéhez tartozó Pásztó házassági anyakönyvei, amelyek elemzésén keresztül vizsgálhatóvá válik az, hogy az országos vita és probléma hogyan jelenik meg egy adott településen. A problémát olyan módon közelítjük meg, hogy a polgári anyakönyvezés első negyedszázadának házasságkötéseit vizsgáljuk és elemezzük. Az 1200 darabnál is több házassági anyakönyvi bejegyzés egy olyan corpus jelent, amely már alkalmas lehet következtetések levonására és megfogalmazására. Természetesen a vizsgálat nem állhat meg az állami dokumentumok vizsgálatánál, legalább egy pillantást vetni kell az egyházi anyakönyvekre is, hiszen joggal feltételezhető, hogy bizonyos adalékokkal ezek is szolgálhatnak számunkra.

A rendelkezésre álló adatokat számszerűsítve egy jól vizsgálható adatbázist kapunk, így könnyen megjeleníthetők az egyes mennyiségi arányok. Erre szolgálnak a tanulmányban található táblázatok és diagramok is. Ezek változatos használatára kell törekedni, ugyanakkor vállalt cél a mértékletesség is, csak a legszükségesebb adatokat jelenítjük meg ilyen

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

formában. Ez lehetővé teszi a színes, változatos elemzést, ugyanakkor nem terheli túl az olvasót.

Az állami anyakönyvezés bevezetése, keretei

Az anyakönyvi kerületek létrehozásáról, a három anyakönyvi típusról és ezek általános tartalmáról az 1894. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezik igen részletesen. A törvény az anyakönyvi kerületek létrehozását a belügyminiszter hatáskörébe utalta, ugyanakkor előírta azt is, hogy különböző törvényhatóságokhoz (vármegyékhez) tartozó települések csak kivételes esetben tartozhatnak egy anyakönyvi kerülethez. Tehát a törvény egyértelműen figyelemmel volt a közigazgatási beosztásra is.¹

Az anyakönyvvezető általában olyan tisztviselő lett, aki már az adott anyakönyvi kerületben dolgozott, de bizonyos esetekben új tisztviselőt is kinevezhettek anyakönyvvezetővé. A törvény előírta azt is, hogy az anyakönyvvezető feddhetetlen erkölcsű, megbízható közhivatalnok legyen. Szabálytalanságok és erkölcsi vétségek esetén hivataluktól megfoszthatóvá tette a tisztviselőket. A kinevezendő anyakönyvvezetőktől elvárt végzettségek igen széles spektrumban mozogtak. Kinevezhető volt olyan személy, aki gimnáziumot, reáltanodát, polgári iskola hat osztályát vagy ezekkel egyenértékű iskolát, tanfolyamot végzett el. Ugyancsak kinevezhető volt az, aki tanítói oklevéllel bírt.²

Egységes előírások vonatkoztak az anyakönyvi bejegyzések minimális formai kellékeire is. Mindhárom anyakönyvi típusnak tartalmaznia kellett a törvény 22.§-a által előírt hat pontot a következők szerint:

1. a bejegyzés helyét és idejét;
2. a megjelentek megjelölését;

¹ 1894. évi XXXIII. törvénycikk 3.§ Forrás: www.1000ev.hu (utolsó elérés: 2015. július 31.)

² 1894. évi XXXIII. törvénycikk 6-8.§ Forrás: www.1000ev.hu (utolsó elérés: 2015. július 31.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

3. az anyakönyvvezető megjegyzését arról, hogy mily módon győződött meg a megjelentek személyazonosságáról;
4. annak megemlítését, hogy a bejegyzés a megjelenteknek fel volt olvasva, általuk értett nyelven megmagyarázva s részükről helybenhagyva;
5. a megjelentek aláírását, s ha írni nem tudnak vagy nem képesek, kézjegyüket, vagy az okot, amely miatt a bejegyzést alá nem írták;
6. az eljáró anyakönyvvezető aláírását

Emellett az egyes anyakönyvi típusokra speciális szabályok is vonatkoztak, amelyeket a törvény külön fejezetekben tárgyalt. Azonban már az általános szakaszokból is kitűnik, hogy a polgári házasság intézményére a jogalkotók külön figyelmet fordítottak. A házassági anyakönyv kiemelt szerepét mutatja az is, hogy a másik két típussal ellentétben ennek vezetésére nem minden anyakönyvvezető volt jogosult. A belügyminiszternek lehetősége volt arra, hogy a házasságok tekintetében több anyakönyvi kerületet összevonjon, s a kerületi anyakönyvvezetők közül egyet jogosítson fel a házasságok megkötésére.³ Ugyancsak a házasság kiemelt helyzetére utal a tény, hogy a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk külön rendelkezést tartalmaz az anyakönyvvezető jogköreire. A törvény egyértelművé teszi, hogy házasságot kötni csak valamely fél lakhelyén, törvényes tartózkodási helyén lehet, ettől eltérés pedig csak külön engedéllyel lehetséges.⁴ Tehát míg a születés és halálozás anyakönyvezése esetében a területi elv érvényesül, addig házasságok anyakönyvezésénél az illetőséget kell vizsgálni. Egyébként a házassági anyakönyvekre vonatkozó rész a legterjedelmesebb a jogszabályban, önmagában több paragrafus foglalkozik vele, mint a másik két anyakönyvi típussal együttvéve. Ennek okai és következményei adják a tanulmány gerincét is, hiszen az országban jelentős feszültségek keletkeztek a polgári

³ 1894. évi XXXIII. törvénycikk 5.§ Forrás: www.1000ev.hu (utolsó elérés: 2015. július 31.)

⁴ 1894. évi XXXI. törvénycikk 32. § Forrás: www.1000ev.hu (utolsó elérés: 2015. július 31.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

házasság bevezetése miatt. Ahhoz azonban, hogy mindez világos legyen, ki kell tekintenünk a polgári házasság jogi és történelmi hátterére is.

A polgári házasság intézménye

A polgári házasság intézményének több formáját is ismeri a jog. A polgári jogra oly nagy hatást gyakorló francia forradalom és Napóleon császársága természetesen ebben is éreztette hatását. A híres Code Civil is foglalkozott a kérdéssel. A továbbiakban Schopper György egyetemi tanár, rozsnyói püspök 1868-ban papírra vetett gondolatmenetét felhasználva tekintjük át röviden a polgári házasság intézményének különféle formáit.

Az első forma a kötelező polgári házasság. Ebben az esetben az adott állam polgárainak nem csak joga, de kötelessége is, hogy házasságukat polgári tisztviselő előtt kössék meg. Ebben az esetben érvényes házasság csak polgári formában köthető. Az már csak a házasulók szándékán múlik, hogy házasságukat megerősítik-e valamilyen vallási előírás szerint, szertartásos formában. Erre lehetőségük van ugyan, de ennek polgári joghatása egyáltalán nincs.

A második forma az úgynevezett fakultatív polgári házasság. Ennél a formánál az egyházi és a polgári házasság tulajdonképpen egyenértékűnek tekinthető. Érvényes házasságot köthetnek a felek polgári tisztviselő és egyházi személy közreműködésével is.

A harmadik forma az úgynevezett szükségbéli polgári házasság. Erről akkor beszélhetünk, ha a házasulóknak ahhoz van joguk, hogy polgári formában kössenek házasságot, amennyiben az egyház megtagadja a házasság szentesítését.⁵

Már említettük, hogy a polgári házasság elterjedésének alapja a francia forradalom és később a Code Civil V. fejezete lett. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy ez szinte mindenhol feszültségforrássá vált. Az itáliai és német területek jelentős részén komoly ellenállásba

⁵ Schopper György: *Polgári házasság*. Magyar Királyi Tudományegyetem, Buda, 1868. 3. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

ütközött az intézmény, hiszen jelentősen sérültek általa az egyházak jogai. Az 1848-as forradalmi hullám hatására az osztrák törvényhozás is fontolgatta a polgári házasság intézményének bevezetését. Az ún. kremsieri alkotmánytervezet végül nem valósult meg, hiszen Ferenc József a maga oktrojált alkotmányát erőltette, de a gondolat megjelenése mindenképpen felfedezhető.⁶

A magyarországi jogrendben a polgári házasság egészen II. József uralkodásáig nyúlik vissza. A császár rendeletének értelmében a házasság egy polgári szerződés volt, az egyházi személyek pedig az állam tisztviselőjeként jártak el annak megkötésénél. II. József halála után azonban II. Lipót uralkodása következett, aki alapvetően megváltoztatta mindezt. Ismét az egyházak kezébe került a házasság kérdése, ráadásul a katolikus egyház erősödése folytán a vegyes házasságok miatt állandó feszültségforrássá vált. A viták rendezésére 1843-ban, a reformkor időszakában is tettek kísérletet, mégpedig a polgári házasság bevezetésének formájában. Erre végül nem került sor. A polgári házasság bevezetésének gondolata a kiegyezés után erősödött fel ismét. Hosszú évekbe telt, ameddig ténylegesen is tárgyalható javaslatokat sikerült megfogalmazni. Végül 1889 és 1893 között tárgyalták a házassági jogról szóló törvényt, amely kimondhatta a kötelező polgári házasságot is. A törvény szentesítésére 1894. december 9-én került sor.⁷ Az 1894. évi rendezés egyértelműen az első formát vezette be Magyarországon. 1895 októberétől az országban érvényesen csak polgári formában lehetett

⁶ Kajtár István: Egyetemes állam- és jogtörténet. Online kiadás:

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Kajtar_Herger_Egyetemes_allam_es_jogtortenet/ch05s04.html (utolsó elérés: 2015. augusztus 1.)

⁷ Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Online kiadás:

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_mezey_magyar_jogtortenet/ch02s06.html (utolsó elérés: 2015. augusztus 1.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

házasságot kötni, így a kötelező polgári házasság intézménye valósult meg. Természetes, hogy ez számos feszültséget, vitát generált.

Viták a polgári házasság bevezetéséről Magyarországon

Bár a témánk szempontjából 1895 az igazán fontos dátum, azonban viták kezdete és vége is jóval túlnyúlik ezen az időpontra. Ma már mindenki számára természetes, hogy Magyarországon kötelező a polgári házasság, de a dualizmus korszakában ez egyáltalán nem volt így. A kiegyezést követő időszakban természetes feladat volt az államjogi keretek meghatározása, a szükséges reformok előkészítése és végrehajtása. Ennek egy részét jelentette természetesen a vallásreform, az állam szerepének újragondolása is. Magától értetődő, hogy ekkor felmerült a kötelező polgári házasság gondolata is. A már idézett Schopper György például 1868-ban értekezik a polgári házasság intézményéről. Írását erős forráskritikával kell kezelnünk, hiszen erősen indulatos és egyértelműen a saját álláspontját kívánja megerősíteni. Ugyanakkor mégis értékes műről van szó, hiszen általa kirajzolódik, hogy milyen kérdéseket, problémákat vet fel a polgári házasság bevezetésének gondolata, s hogyan gondolkodnak erről a jogtudósok. Egy másik igen értékes egykorú forrásunk egy fiktív levélgyűjtemény. E levélgyűjtemény ismeretlen szerzője tíz levélben, mintegy 30 oldalban fejti ki a véleményét a polgári házasságról. A szerző falusi leveleknek nevezi írásait, tehát a nép egyszerű nyelvén igyekszik bemutatni mindazt, amit gondol. Nyilvánvaló, hogy a szerző valójában egy művelt ember, igen jó tollforgató, mégis más szemszögből közelíti meg a kérdést, mint a jogtudósok. Ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy széles körű támogatást szeretne szerezni az álláspontjának. A szerző azt is felfedi magáról, hogy katolikus, tehát tulajdonképpen a katolikus hívek gondolatait ismerhetjük meg általa. Második levelében például kifejti, hogy a házasság egy szent dolog a katolikus egyházban, s a protestáns egyházak számára is kiemelten fontos. Erről így ír: *„Mi katolikusok a házasságot szentségnek tartjuk, s megkívánjuk, hogy ahhoz a házasulandók úgy járuljanak, mint szentséghez, tehát illő lelki készüllettel, tiszta*

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

lelkiismerettel. A protestáns atyafiak nem tartják ugyan a házasságot sakramentomnak- de mégis oly szent dolognak, melyet szintén templomaikban, vallásuk szertartásai szerint, papjaik közbejöttével hajtanak végre.”⁸ Látszik tehát, hogy a házasságot egyértelműen szentségként kezelik, ami eleve kizárja az állam szerepét, az állami anyakönyvezés és esketés létjogosultságát. Véleménye szerint minden keresztény egyházban igaz ez. Érdeemes lesz későbbi vizsgálódásunk során erre még visszatérnünk. Érdekes lesz megvizsgálni, hogy minden keresztény felekezet hasonlóan fog-e reagálni a polgári házasság bevezetésére. Ugyanebben a levélben a szerző az egyházi szertartás szerint kötött házasságot egyenesen a család alapkövének nevezi, abból kiindulva, hogy ez egyfajta erkölcsi nevelő intézmény is, hiszen a házas felek kölcsönösen elkötelezik magukat a másik mellett egy egész életre. Véleménye szerint tehát a házasság szentség, s ez hozza létre az erkölcsileg tökéletes családot.⁹ Az életre szóló elköteleződés gondolatával lényegében a polgári házasság egyik sarokkövét, a válás lehetőségét veti el a szerző, s később erre egy teljes levelet szán művében. Kifejti, hogy boldogtalan házasságok léteznek ugyan egyházi házasságkötés esetén is, de a válás lehetősége ezek számát csak tovább növelné. Álláspontja szerint a válás az asszonyok és a gyermekek erkölcsi méltóságát teljesen megsemmisítené.

Ugyancsak érdekes a negyedik levél. Ebben a levélíró elmagyarázza, hogy a polgári házasság mit is jelent, illetve milyen formáiról tárgyal jelenleg a törvényhozás. Ebből tudhatjuk meg, hogy 1868-ban még alapvetően két lehetséges út mutatkozott: az egyik tábor a kötelező polgári házasság, a másik pedig a fakultatív polgári házasság mellett tört lándzsát.¹⁰ Ugyancsak érdekes az a megállapítás, amellyel a szerző azt sugallja, hogy a polgári házasság gazdasági érdekeket szolgál, s célja az, hogy a zsidók és a keresztények is frigyre

⁸ Falusi levelek a polgári házasságról. Emich Gusztáv nyomdája, Pest, 1868. 7. p.

⁹ Falusi levelek a polgári házasságról. Emich Gusztáv nyomdája, Pest, 1868. 9. p.

¹⁰ Uo.: 12-13. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

léphessenek.¹¹ Tehát a polgári házasság ellenzői a vallások közötti ellentéteket és eltéréseket is felhasználták érvként.

A szerző további leveleiben azzal is foglalkozik, hogy az országgyűlési képviselőknek figyelemmel kellene lenniük az emberek igényeire, s arra a tényre, hogy a lakosság nagy része vallásos. Tehát nem szabadna erőltetni a kötelező polgári házasságot. Ugyanakkor javaslatokat fogalmaz meg arra az esetre, ha ez mégis megtörténik. Álláspontja szerint ekkor a törvényt el kell fogadni, de a polgári tisztviselő előtt megkötött házasságot késedelem nélkül meg kell áldatni az egyházzal is. A fakultatív polgári házasság esetén pedig egyenesen azt javasolja, hogy senki ne éljen a lehetőséggel, így a kezdeményezés magától elhalna.¹² Összegezve tehát megállapítható, hogy az ismeretlen szerző nagy indulatokkal fordul a polgári házasság felé, ugyanakkor igyekszik azt közérthetően, minden oldalról megvilágítani.

Érdeemes a tudós püspök, Schopper György gondolatait is megvizsgálunk, hogy lássuk ő a jogtudós eszközeivel milyen módon érvel. Idézett műve egykorú a Falusi levelek fiktív levélgyűjteményével, de jóval terjedelmesebb annál, mintegy 167 oldalban fejt ki álláspontját. Munkája első fele egy jogtörténeti bevezetés, amelyben arról értekezik, hogy mik az állam és mik az egyház jogai, ezek mikortól és milyen formában származtathatók. E rész bemutatása témánk szempontjából kevésbé fontos, így ettől eltekintünk. Érdekes viszont az írás mintegy felét kitevő második rész, amelyben a polgári házasság intézményének feltételezett hatásairól értekezik. Álláspontját 38 pontban foglalja össze. Természetesen ezek közül is szükséges válogatnunk, de a legfontosabb pontokat és gondolatokat érdemes idézni, hiszen segít megérteni azokat a jelenségeket, amelyeket majd 1895. október 1-je után tapasztalhatunk. Az első – témánk szempontjából érdekes – megállapítása az, hogy maga a kormány is tisztában van azzal, hogy a polgári házasság új eszmeként van jelen az

¹¹ Uo.: 18-20. p.

¹² Uo.: 23-25. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

országban.¹³ Ennek következménye nyilvánvaló, hiszen az ismeretlentől igen gyakran tartanak az emberek, tehát a bevezetés egyáltalán nem lesz zökkenőmentes. Ez máris egy indoka lehet annak, hogy miért tartott csaknem 30 évig a terv kivitelezése. Hosszan vélekedik a szerző arról is, hogy mit veszít a házasság intézménye az által, hogy nem bír egyházi áldással. Úgy véli, hogy ezzel a szakrális hatása veszik el. Ennél is érdekesebb azonban az a gondolat, hogy a pap megtagadhatja egy házasság megáldását akkor is, ha az polgári értelemben érvényes, s így a vallásos emberek lelki értelemben szenvedhetnek miatta.¹⁴ Nyilvánvalónak tűnik, hogy egyházi személyek akkor tagadják meg a házasság szentesítését, ha annak egyházi akadályja van. Ugyanakkor a szerző szavaiból egyértelmű az is, hogy az egyház szemében minden polgári házasság vadházasságnak minősül. Így tehát elképzelhető, hogy a papság a polgári házasság ellen prédikál, sőt akár az is, hogy ténylegesen megtagadja a későbbi szentesítést. Ennek a gondolatnak a későbbiekben még nagy jelentősége lehet, amikor azt vizsgáljuk, hogy mi történik a polgári anyakönyvezés bevezetése után. Igen becses része a szövegnek, amelyben a szerző a polgári házasság híveinek érveit igyekszik megdönteni. Érvelése kevésbé érdekes témánk szempontjából, ám forrásértéke mégis nagy, mert megismerjük azokat az érveket, amelyeket a házassági jog reformja mellett sorakoztattak fel a korszakban. Érdeemes ezeket áttekintenünk, értelemszerűen tömörítve azokat¹⁵:

- a polgári házasság a lelkiismereti szabadság miatt fontos,
- a polgárok szabadsága miatt fontos a polgári házasság intézménye,
- ha az állam minden vallást elfogad és támogat, akkor polgári házasságra van szükség, hogy ne legyen különbség házasság és házasság között,

¹³ Schopper György: i.m. 94. p.

¹⁴ Uo.: 94-96. p.

¹⁵ Uo.: 105-109. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

- sok olyan helyzet elképzelhető, amikor az egyház megtagadná a házasságot, de az polgári jogi értelemben nem kifogásolható, ezért szükséges a polgári házasság

Látszik tehát, hogy a polgári házasság hívei alapvetően azzal érveltek, hogy a polgárok egyenlősége és az egyértelmű jogi helyzet miatt szükséges az egységes, jogilag pontosan szabályozott polgári házasság bevezetése. Az érvelés helyességét mai szemmel egyértelműen hajlamosak lehetünk belátni, hiszen számunkra természetes a jogintézmény, a kor embere azonban mindebből azt látta, hogy az állam bele kíván szólni egy eddig gyakorlatilag tisztán szakrális kérdésbe. Természetesen az egyházak képviselői is sértve érezték magukat, hiszen az ő jogaikat csorbította volna a törvény. Schopper György az ő érveiket is rendezni igyekszik, ezért ezeket is célszerű áttekintenünk, természetesen itt is tömörítve a gondolatokat¹⁶:

- a polgári házasság erkölcsi romláshoz vezet, tömegesen élnek vele, s így csökken az egyházi szertartások száma,
- a polgári házasság intézménye csorbítja az egyház jogait,
- a házasság intézménye gyengül, hiszen felbonthatóvá válik,

Összegezve elmondható, hogy a polgári házasság intézményét ellenzők félnek attól, hogy az országot erkölcsi romlásba fogja dönteni a tény, hogy az egyházaknak csökken a házasságra gyakorolt befolyása. Természetesen igyekeznek a polgári törvénykezést és házasságot éppen ezért erkölcstelennek és rossznak beállítani. Ez tehát az alaphelyzet a dualizmus korszakának elején, amellyel számolnia kell a jogalkotóknak. A következőkben érdemes megvizsgálni az anyakönyvezés reformját közvetlenül megelőző időszakot, illetve az új szabályok bevezetése utáni helyzetet.

¹⁶ Schopper György: i. m. 110-131. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

1893-ban Brankovics György foglalta össze a polgári házasság lényegét, jellemzőit. Művét a reformokat felvállaló miniszterelnökök, Wekerle Sándornak ajánlotta. Írása azért érdekes, mert rávilágít arra a helyzetre, ami a házassági és az anyakönyvi törvény elfogadása előtt jellemző az országra. Érdekes tehát ennek a műnek a tartalmát is áttekintenünk röviden. Rögtön a bevezetésben egyértelműen megjelenik az 1789-es nagy francia forradalom hármas jelszava és eszméje.¹⁷ Egyértelmű tehát, hogy a Szabadelvű Párt és a vallási, illetve anyakönyvi reformok hívei ehhez a történelmi eseményhez nyúltak vissza, ezt tekintették példának az állam és egyház szétválasztásának kérdésében. Szintén nagyon hasznos adalék a szerző azon állítása, amely szerint az ellenzék, a sajtó és a kormány álláspontja egységes a reform szükségességének kérdésében és egyöntetűen támogatja a polgári házasság kérdését. Ennek bizonyítékaul azt emeli ki, hogy az ellenzék akkori vezére, gróf Apponyi Albert is a reform mellett áll.¹⁸ A következő szakaszokban rávilágít arra, hogy az országban annyiféle házassági jog és szabályozás létezik, ahány felekezet és felhívja a figyelmet egy mintegy szokványossá váló jelenségre, a valláscserélgetésre.¹⁹ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy sok esetben a házassági problémákat valláscserével oldották meg a felek. Ha például válni szerettek volna, egyszerűen kerestek egy olyan protestáns felekezetet, ahol ez lehetséges volt. Az átkeresztelkedés után lehetővé vált a válás, sőt egy újabb házasság megkötése is. Ezzel jogilag megkerülték a hosszadalmas és kétes kimenetelű pápai érvénytelenítési eljárást. Ennek a szokásnak a megszüntetésére is alkalmas eszköznek látták a polgári házasságot és a szabályozott válás lehetőségét. A szöveg szól a házasságon kívüli kapcsolatokról is. Egyértelművé teszi, hogy a törvényesített válás intézménye még mindig jobb, mint a törvénytelen kapcsolatok, vagy a valláscsere útján megvalósított válás. Erről így ír: „A

¹⁷ Brankovics György: *A polgári házasság*.k.n. Budapest, 1893. 5. p.

¹⁸ Uo.: 6. p.

¹⁹ Brankovics György: i.m. 7-8. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

*polgári házasság tehát elítéli egyúttal mindazon törvénytelen viszonyokat, melyek a törvényes házasság mellett ma, nyíltan avagy titokban fennállanak s el fogja őket ítélni a jövőben is[...]*²⁰ A szerző egyértelművé teszi a további szakaszokban, hogy az élethosszig tartó házasságot tartják ideálisnak a polgári házasság hívei is, de fontosnak tartják, hogy a házasság felbontható legyen. Céljuk tehát – mondják – szemben a vádakkal az, hogy tiszta viszonyokat teremtsenek, ésszerű keretek között, egységesen szabályozott, szükség esetén felbontható házassággal. Álláspontja szerint nem a polgári házasság okoz erkölcsi romlást, hanem a túl merev vallási szabályok, amelyek miatt a válás nem lehetséges, így a házasság börtönné, teherré válik.

Brankovics György művének záró szakaszai is nagyon érdekesek. Korábban már említettük, hogy a polgári házasság ellenzői a család megteremtőjeként, erkölcsi alapjaként tekintettek az egyházi áldással kötött házasságra. A polgári házasság hívei a maguk szempontjából ugyanígy érvelnek. Érdekes itt is idéznünk a mű vonatkozó gondolatainak teljes szövegét: „[...] *Az, hogy az állam csak a közérkölciség érdekében cselekszik akkor, amidőn a kötelező polgári házasság révén még azokat a szerencsétleneket is a törvényes házasság jogbiztonságában és jogegyenlőségében részesíti, akik hitfelekezeti nélkülieknek vallják magukat.*”²¹ Ebből az idézetből is látszik, hogy a polgári házasság hívei minden tekintetben tiszta helyzetet akartak teremteni a házassági jog tekintetében.

Az előzőekben tehát felvázoltuk azt a vitát, amely a dualizmus időszakában kibontakozott a kérdésről. Látható, hogy gyakorlatilag három évtizeden át tartó, indulatoktól sem mentes vitáról van szó. Mind a polgári házasság ellenzői, mind annak hívei számtalan érvet és ellenérvet igyekeztek felvonultatni, érveik gyakran fedik is egymást. Azt is fontos tudatosítani, hogy a támogatók táborára sem egységes. Nagyon sokáig nem egyértelmű, hogy a

²⁰ Brankovics György: i.m. 12. p.

²¹ Brankovics: i.m. 20-21. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

fakultatív vagy a kötelező polgári házasság fog érvényesülni az országban. Végül a kötelező polgári házasság jut érvényre, ezzel pedig akár a viták is a végükhöz érhetnének, ám egyáltalán nem ez fog történni. A következőkben éppen ezért a bevezetés utáni problémákat, jelenségeket kell megvizsgálni. Először általánosan tekintjük át a kérdést, majd pedig a Pásztó példáján vizsgáljuk a jelenségeket. Vizsgálódásunk időkorét a polgári házasság működésének első negyedszázadára fogjuk kiterjeszteni.

Problémák a polgári házasság elfogadása körül Magyarországon

A már ismertetett indulatok 1895 októbere után sem csitultak, sokan nem fogadták el érvényesnek a polgári tisztviselő közreműködésével kötött házasságot. Országszerte megfigyelhető jelenség, hogy az egyház erősen uszított a polgári anyakönyvvezetés és különösen a polgári házasság ellen. Remek összefoglalása olvasható mindennek Ravasz Éva írásában. Ő Komárom-Esztergom megye példáján át vizsgálja a kérdést. Érdekes az általa felvázolt jelenségekről is szólni röviden. Nagyon fontos megállapítás például, hogy a sajtó házassági hullámot jósolt a törvény bevezetése előtt.²² Ez azt sugallja tehát, hogy alapvetően arra számítottak, hogy a lakosság nem fogadja el a polgári házasságot, illetve ha módjában áll, akkor még annak bevezetése előtt igyekszik házasságot kötni. Ugyancsak nagyon fontos jellemzőként említi, hogy sokszor előkelő polgárok házasodtak az elsők között annak érdekében, hogy tekintélyt adjanak a polgári házasság intézményének. Ugyanezt a célt szolgálta az is, hogy a házassági tanúk gyakran a vármegye legfontosabb tisztviselői voltak. Természetes jelenség az is, hogy az első szertartásokat nagy érdeklődés kísérte. Az emberek kíváncsiak voltak arra, hogy hogyan zajlik egy ilyen szertartás, különösen az egyházi ellenkampány fényében.²³

²² Ravasz Éva: *Száz éves a magyar polgári anyakönyvvezetés*. In: Honismeret, 1995. (23. évf.) 6. sz. 25-32. p.

²³ Ravasz Éva: i.m. 29-30. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Természetesen felmerül a kérdés, hogy egészen pontosan mit is értünk az egyházi ellenkampány alatt. Nos, nem másról van szó, mint arról, hogy a katolikus papság mindent megtett annak érdekében, hogy a polgári házasságnak rossz hírét keltse, s elismertségét aláássa. A korszakból fennmaradtak olyan röpiratok, amelyek – igen durván és indulatosan ugyan – erre a jelenségre reflektálnak. Indulatosságukkal természetesen nem azonosulhatunk, de egyértelművé válik általuk, hogy a katolikus papság mélyen elítéli a polgári házasságot. Arról, hogy mi is zajlik így ír a röpirat ismeretlen szerzője: *„Alighogy elkészül a javaslat, fölzúdulnak néhány püspökkel együtt, s kórusban üvöltve, hazudozva, fenyegetőzve fanatizálják a népet, hogy ne engedjék az ő hatalmukat megcsorbítani; a papi marokból a házasság szentségét kiragadni.”*²⁴ Mindennek az lett a következménye, hogy a lakosság nem vette igazán komolyan a polgári házasság intézményét. Ravasz Éva az idézett művében például rámutat arra, hogy gyakran nem megfelelő öltözékben jelentek meg az anyakönyvvezető előtt.²⁵ Aligha kell magyarázni, hogy ez önmagában is csorbította az esemény rangját. A későbbiekben látni fogjuk azt is, hogy számos házasuló megtagadta a polgári anyakönyv aláírását. Ez alapvető vitákat generál, hiszen a polgári tisztviselők egy része úgy tekinti, hogy az anyakönyv aláírásának megtagadása önmagában is lehetetlenné teszi a házasság megkötését. Eközben a katolikus papok egy része arra biztatja a híveit, hogy tagadja meg az aláírást. Kampányuk sikerességét Pásztó példáján keresztül fogjuk bemutatni, de addig is érdemes megnéznünk, hogy hogyan reagál a politika a problémára. Már említettük, hogy gyakran előforduló jelenség, hogy a házasulók öltözékükkel nem tisztelik meg az eseményt. Ravasz Éva kiemel egy példát, de egyértelműen kijelenthető, hogy országos jelenségről van szó, hiszen a polgári anyakönyvvezést felügyelő belügyminiszter

²⁴ *Hallgassanak a papok! Miért prédikálnak a r. kath. papok a polgári házasság ellen?* Roznyai Károly bizománya. Budapest, 1894. 15. p.

²⁵ Ravasz Éva: i.m. 31. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

1895.november 26-án rendeletet bocsát ki *Házasságkötés alkalmából a felektől megkövetelhető külső alakszerűségek* címmel. E rendelet így fogalmaz: „[...] kötelessége a házasságkötésnél közreműködő polgári tisztviselőnek szigorúan megkövetelni azt, hogy a házasulók és tanúk a polgári házasságkötés ünnepélyes jellegéhez méltó, és viszonyaiknak megfelelő tisztességes ruházatban jelenjenek meg. Viszont azonban nem szabad a polgári tisztviselőnek ezen követelményeken túlmennie.”²⁶ Egyértelmű tehát, hogy a lakosság számára ekkor nem természetes az, hogy a polgári házasságkötés egy ünnepi esemény, amin az alkalomhoz tökéletesen illő ruházatban kell megjelenni. A tény, hogy ezt rendeleti úton kell rendezni, arra utal, hogy nagy tekintélyű emberek állították ennek az ellenkezőjét. Ez egy utalás lehet a papok álláspontjára és viselkedésére. Érdekes viszont a rendelet szövegének további része is: „Tilos nevezetesen megkövetelnie, hogy a házasságkötésnél való közreműködést attól tenni függővé, hogy a menyasszony menyasszonyi koszorút viseljen, avagy a házasulók, azok egyike, vagy kíséretök az egyházi házasságra emlékeztető, avagy általában szokásos jelvényeket használjon, vagy bárminemű jelképes cselekményeket végezzen.”²⁷ Ennek a szövegrésznek az alapján joggal feltételezzük, hogy olykor a polgári tisztviselők is túllépték hatáskörüket. Néhányan közülük bizonyosan igyekeztek azt a látszatot kelteni, hogy a polgári házasságkötés az egyházi szertartással egyenértékű, ahhoz ugyanazokra a kellékekre van szükség. Úgy tűnik tehát, hogy mindkét fél próbálta a másikat gyengíteni, tekintélyét csorbítani, s a probléma országos méreteket öltött, hiszen országos, jogszabályi szintű rendezést tett szükségessé. A már idézett rendelet azonban egyáltalán nem oldotta meg a problémákat. A polgári eljárás tekintélyének alacsony voltára utal a tény, hogy

²⁶ Magyarországi rendeletek tára 1895. 103.374. sz. BM-rendelet. 1431-1432. p.

Forrás: <http://www3.arcanum.hu/rendtar> (utolsó elérés: 2015.08.01.)

²⁷ Magyarországi rendeletek tára 1895. 103.374. sz. BM-rendelet. 1432. p.

Forrás: <http://www3.arcanum.hu/rendtar> (utolsó elérés: 2015.08.01.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

az anyakönyvek aláírását a felek gyakran megtagadták. Ezzel gyakorlatilag kétségbe vonva ennek hitelességét. Erre az anyakönyvvezetők gyakran úgy reagáltak, hogy megtagadták az anyakönyvi kivonatok kiadását, így pedig a friss házások nem tudták igazolni a házasságkötés megtörténtét. Természetesen ez hatalmas felháborodáshoz vezetett, így ismét belügyminiszteri intézkedés vált szükségessé. Ezen a ponton érdemes felidézni a munkánkban már korábban említett alakszerűségi követelményeket az anyakönyvek kapcsán. Az 5. pont egyértelműen említi, hogy a bejegyzéseknek tartalmaznia kell a felek aláírását vagy kézjegyét, de tesz egy engedményt is, hiszen engedi, hogy megnevezzék az okot, amiért az aláírást megtagadják. Ezzel élnek is nagyon sokan, s vallási meggyőződésükre hivatkoznak a megtagadásnál. Megtehetik, hiszen a törvény ténylegesen lehetőséget ad erre. Az anyakönyvvezetők viszont – részben méltányolható – módon elvárnák, hogy az anyakönyveket aláírják, vagy kézjegyükkel ellássák, hiszen így lehet ténylegesen hiteles a dokumentum. Ezt a feszültséget a belügyminiszter az 1896. február 11-én kelt 12.500. számú körrendelettel igyekezett kezelni. E rendeletben egyértelműen rögzítette, hogy a házasságkötés akkor is érvényes, ha a felek az aláírást vallási meggyőződésükre hivatkozással megtagadják. Határozottan megtiltotta az anyakönyvvezetőknek azt a viselkedést, hogy emiatt a hivatalos dokumentumok kiadását megtagadják. Érdekes ugyanakkor, hogy a miniszter azt sugallja, hogy pontosan érzi a rendelkezéssel szembeni ellenállást. Kiemeli ugyanis a rendelet zárásában, hogy azon tisztviselőkkel szemben, akik a rendeletben foglaltakat megsértik, szigorúan fel fog lépni.²⁸ A probléma jelentőségét jól mutatja, hogy az országgyűlésben is téma volt az anyakönyvvezetők magatartása, illetve a házasságkötések formaiságával kapcsolatos problémák. 1898. március 16-án Molnár János képviselő interpellációval fordult Perczel Dezső belügyminiszterhez. Felszólalásában több esetet is felsorol, ahol az

²⁸A m. kir. belügyminiszternek 1896. évi febr. 11-én 12.500. sz. alatt valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez kibocsátott körrendelete. In: Anyakönyvi közlemények. 1896. (II. évfolyam) 8. szám 1-2. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

anyakönyvvezető – állítása szerint – nem volt hajlandó együttműködni a házasságkötésnél, ha a felek az aláírást megtagadták. Olyan esetet is említ, ahol az anyakönyvvezető szitkozódva teljesítette a kötelezettségét, amikor kiderült, hogy a házasulók nem kívánják aláírni az anyakönyvet. Több olyan esetet is említ a képviselő, ahol a főszolgabírók megtagadták a vegyes házasságra lépőktől a reverzális kiállítását. Itt a képviselő azokra a megegyezésekre céloz, amelyekben az eltérő felekezeti házasulók születendő gyermekeik vallásáról intézkednek. E megegyezés hiányában a római katolikus papok természetesen megtagadták az egyházi esketést, tehát a házasulók nem köthettek egyházi házasságot később. A képviselő az ország számos településéről említ példákat, ezen esetek részletekbe menő bemutatása természetesen nem a munkánk feladata, ezt nem is kívánjuk megtenni, ugyanakkor érdemes legalább néhány település nevét megemlítenünk. Molnár János említi például a kaboldi anyakönyvi kerületet, a lonkai anyakönyvi kerületet, Pándorfot, Losoncot, sőt, Budapestet is.²⁹ Természetesen e felszólalást is forráskritikával kell illetnünk. Egyrészt meglehetősen indulatos szövegről van szó, másrészt igen gyakran katolikus papok közlésére hivatkozik a képviselő. Ennek ellenére maga a forrás igen értékes és egyértelművé teszi, hogy a polgári házasság ügye körül jelentős országos feszültség van. Perczel Dezső belügyminiszter 1898. május 4-én válaszolt a képviselő kérdésére. E válaszban először is felhívja a figyelmet arra, hogy maga a képviselő sem fogalmaz pontosan, illetve nem tiszteli a törvényes helyzetet. Molnár János ugyanis polgári házasságnak nevezett szövetségről beszél, tehát nem ismeri el törvényes dolognak a házasságot. Ugyancsak felhívja a belügyminiszter a figyelmet arra, hogy reverzálisokat a polgári jog nem ismer, az kifejezetten csak a római katolikus kánonjogban létező fogalom. A polgári házasságról szóló törvény egyértelműen

²⁹ Képviselőházi napló, 1896. XIV. kötet. 1898. március 9–április 11. 100-102. p.

Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok/ (utolsó elérés: 2015.08.01.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

megegyezésről beszél. A belügyminiszter ezután kifejti, hogy 1896 óta mindössze két olyan esetben érkezett hozzá jelentés, amelyben az anyakönyvvezetők megsértették a 12.500. számú rendeletét, ezeket minden esetben ki is vizsgálta, a szükséges intézkedéseket megtette. Megjegyzi ugyanakkor, hogy számos esetben kapott jelzést anyakönyvvezetőktől arra vonatkozóan, hogy katolikus egyházi személyek a polgári anyakönyv aláírásának megtagadására bíztatták a jegyeseket. Ezekben az esetekben a papok a hozzájuk kihirdetés és egyéb szükséges eljárások miatt ellátogató jegyeseknek elmagyarázták, hogy a polgári házasság rossz és erkölcstelen dolog, ezért tagadják meg az aláírást. A miniszter tájékoztatja a képviselőket, hogy ezeket az eseteket minden esetben áttette az egyházi hatóságokhoz és kérte az intézkedések megtételét. Molnár János képviselő a miniszteri választ nem fogadta el, így végül a levezető elnök képviselői szavazásra bocsátotta a kérdést. A képviselők elfogadták a miniszteri választ.³⁰ Természetesen, ahogy a képviselői interpretációt, úgy a miniszteri választ is kritikával kell olvasnunk, hiszen a politikai szándék mindkét oldalról világos. A képviselő a polgári házasság tekintélyét szeretné megtépázni, a miniszter pedig védené azt. Nyilvánvaló, hogy mindketten saját álláspontjukat tartják megfellebbezhetetlen igazságnak. Vitájuk csupán annak igazolására szolgál, hogy csaknem 3 évvel a polgári anyakönyvezés bevezetése után a vita még mindig nagyon élénk a kérdéssel, az indulatok gyakorlatilag nem csillapodtak. Egyértelműen igazolható az eddigiek alapján, hogy a polgári házasság létjogosultságának kérdése 1868 óta, tehát ekkora már éppen 30 éve folyamatosan az országos közbeszéd témáját adta. Azt hihetnénk, hogy az indulatok lassan csökkentek és a jogszabályok által létrehívott intézményt idővel elfogadták, ám még évekkel később is számos utalást találunk arra, hogy ez

³⁰ Képviselőházi napló, 1896. XVI. kötet. 1898. május 4–június 28. 6-11. p.

Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok/ (utolsó elérés: 2015.08.01.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

nem így történt. Nem törekedhetünk teljességre minden lehetséges forrás felkutatásában, törvényszerűen válogatnunk kell. Annak bizonyítására, hogy a vita még évekkel később is rendkívül aktív volt, célszerű a Görög Katolikus Hírlap című újság 1905. évi 10. számában megjelent egyik írást megvizsgálnunk. Leukánich Viktor bajorvágási görög szertartás szerinti katolikus lelkész ebben a lapszámban fejti ki véleményét a polgári házassági anyakönyv és jegyzőkönyv aláírásának kérdéséről. Álláspontja szerint hívő katolikus a házasságkötéshez kapcsolódó dokumentumokat nem írhatja alá, ugyanis a polgári házasság egyházi értelemben nem elismerhető. Úgy véli, hogy az anyakönyv és a jegyzőkönyv aláírásával a felek elismerik a polgári házasság teljes érvényességét, így hitbéli meggyőződésük ellen tennének. A lelkész írásában kiemeli azt is, hogy a törvényalkotónak sem állt szándékában az aláírást kötelezővé tenni. Ennek bizonyítására a már általunk is elemzett házassági törvény ide vonatkozó passzusát, illetve a korábbiakban már szintén említett 12.500. számú belügyminiszteri rendeletet idézi. Felhívja a figyelmet, hogyha ezen jogszabályok és az ezekhez kapcsolódó állásfoglalások ellenére a polgári anyakönyvvezető megtagadja a jegyzőkönyv és az anyakönyvi kivonat kiadását, akkor a tisztviselő ellen panasszal kell élni annak felettesénél. Saját példáján keresztül megtudjuk azt is, hogy katolikus lelkészként ő maga is rendre utasított már anyakönyvvezetőt. Elismeri, hogy ez természetesen hosszú időt és nagy kitartást kíván. A problémának ugyanakkor sajátos megoldását is előadja. Saját gyakorlatát idézve kiderül, hogy ő maga akkor is összeadja a jegyeseket, ha a törvény által előírt házasságkötési jegyzőkönyv nem áll rendelkezésre. Tekintettel az anyakönyvvezetők ellenállására a jegyzőkönyvvel egyenértékűnek fogadja el a tanúk és a jegyesek egybehangzó kijelentését arról, hogy a polgári házasságkötés megtörtént. Ha jegyesek egyházi értelemben már jogosultak a házasságkötésre, s a polgári házasság meglétét ilyen módon nála igazolják, ő vállalja az egyházi esketést.³¹ Ebből is látszik, hogy 10 évvel a polgári anyakönyvezés

³¹ Leukánich Viktor: *A jegyeseknek a polgári kötésnél tanúsítandó magatartásáról*. In: Görög Katolikus

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

bevezetése után a kedélyek nem csillapodtak semmit. Mindkét oldal figyelmen kívül hagyta a szabályokat, s gyakran öntörvényűen oldotta meg a problémákat. Az egyház képviselői a jogszabályok ellenére is arra törekedtek, hogy a polgári anyakönyvezés elismertségét csökkentsék, az állami tisztviselők viszont a jogszabályi előírások dacára is gyakran tagadták meg az előírt okmányok kiadását, ha a házasulók éltek a törvényes jogukkal és vallási meggyőződésükre hivatkozással megtagadták az aláírást. A megbékélésre látszólag esély sem volt, hiszen mindkét fél makacsul ragaszkodott a saját igazához. A polgári házasság intézménye és az anyakönyv aláírása körül egy olyan elvi vita bontakozott ki, amely évtizedekre meghatározóvá vált.

Az országos vita hatásai Pásztón

Az előzőekből már kitűnt, hogy az ország legkülönbözőbb pontjain is jelentős problémát okozott az új anyakönyvezésre vonatkozó törvény és annak betartása. Nem volt ez máshogy Pásztón sem. A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy az anyakönyvi bejegyzések elemzésével igyekezzünk feltárni a helyzetet. A vizsgált időszak kezdete természetesen 1895. október 1-je, hiszen ekkor vette kezdetét a polgári anyakönyvezés. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy hol érdemes meghúzni a vizsgált időszak határát. Döntésünk 1920-ra esett, hiszen ez az év több szempontból is jelentős. Egyrészt éppen a polgári anyakönyvezés első negyedszázadát vizsgáljuk, ha az 1920-as évvel zárjuk le a vizsgálódást, másrészt viszont 1920 mindenképpen egy korszakhatár úgy az ország történelmében, mint az emberek mentalitásában. A trianoni békeszerződés és annak szociális, gazdasági és politikai következményei alapjaiban rajzolták át Magyarországot és az emberek mentalitását is, tehát akár emiatt is tekinthetjük ezt az évet természetes határpontnak.

A korábbiak alapján jól látszik, hogy a konfliktus lényegében a katolikusok és az állam között bontakozott ki, éppen ezért a vizsgálódás alapidokumentumai is a plébániai levéltár

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

anyakönyvei, illetve a polgári anyakönyvi másodpéldányok lehetnek. Természetes forrásként kínálkozna emellett a pásztói plébánia *Historia Domusa*, ám ez a vizsgált időszaknak csak egy töredékéből áll a rendelkezésünkre, akkor pedig az első világháború eseményeiről tudósít, így tehát a házasságkötések problémájának vizsgálatánál nem tudjuk hasznosítani ezt a forrástípust. A vizsgált korszak elején helyi sajtó sincs Pásztón, így a legkritikusabb időszak tekintetében nincs lehetőségünk a közhangulat rekonstruálására. Ennek ellenére az anyakönyvek vizsgálatából egyértelműen kirajzolható a kor emberének magatartása, vélekedése a kérdéstről. Elsőként a pásztói római katolikus plébánia házassági anyakönyvének egyik rövid bejegyzésére figyelhetünk fel. A XI. kötet 122. lapján, az 1895. szeptember 30-án kelt 30. bejegyzés után a következő rövid mondat áll: „*Október 1-jén kezdődik a polgári párosodás korszaka.*”³² Ez a mondat önmagában nem sokat árul el, bár az indulat egyértelműen érzékelhető belőle. Nyilvánvaló, hogy az a pap, aki ezt a sort papírra vetette elítéli a polgári házasság intézményét. Galcsik Zsolt levéltáros szóbeli közléséből tudjuk, hogy ehhez hasonló, sőt olykor indulatosabb bejegyzésekkel is találkozhat a kutató az anyakönyvi másodpéldányokban is.³³ Ezt követően szűrőpróbaszerűen áttekintettük a Pásztó környéki plébániák anyakönyveit, hátha hasonló bejegyzésekre bukkanunk. A közeli Nagybátony és Mátraszőlős római katolikus házassági anyakönyvében egyáltalán nem jelent meg a kérdés, mintha nem is érdekelné őket. A bujági plébánia anyakönyvében azonban találunk egy erre vonatkozó bejegyzést szeptember 30-án: „*Az 1894. évi XXXIII. t.c. értelmében az egyházi anyakönyvek állami közhitelessége a mai nappal lezáródik*”³⁴ A két

³² Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (a továbbiakban: VPKL) C-Plébániai Levéltár Pásztói R. K. Plébánia iratai XI. kötet. Házasultak anyakönyve 1869-1908. 122. p.

³³ Galcsik Zsolt a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárának munkatársaként az anyakönyvi másodpéldányok rendezéséért is felelős volt, egyik szakterülete pedig az egyháztörténelmi kutatás.

³⁴ VPKL C-Plébániai Levéltár Bujági R. K. Plébánia iratai Házasultak anyakönyve 1877-1940. 32. p.

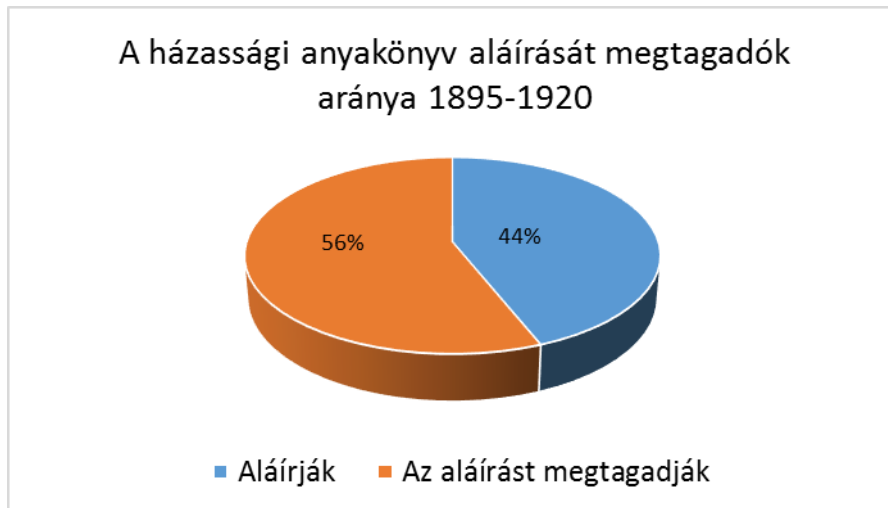
LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

idézett bejegyzés hangneme közötti különbség aligha szorul magyarázatra, látszik tehát, hogy a pásztói plébános egyértelműen negatívan viszonyul az új helyzethez, szavaiból sugárzik a

gúny és a lenézés. A vizsgált időszakban Pásztón összesen 1236 pár kötött házasságot, a továbbiakban tehát az ő viselkedésükön keresztül tehetünk kísérletet arra, hogy elemezzük a polgári házasság

elismertségének kérdését a településen.³⁵ Abból a feltételezésből kell kiindulnunk, hogy a római katolikus pap a polgári házasság ellenfele volt, ez érzékelhető az anyakönyvben található rövid bejegyzés alapján is. Ettől kezdve csupán az a kérdés, hogy a pásztóiak hogyan viszonyultak a kérdéshez. Ezért először is az anyakönyv aláírására való hajlandóságukat célszerű vizsgálni. A diagramon látható, hogy a kérdéses időszakban a megkötött házasságok 56%-nál tagadta meg az anyakönyvi bejegyzés aláírását legalább az egyik fél. Ez összesen 693 darab házasságot jelent 25 év alatt. Ebből az esetek döntő többségében, összesen 668 alkalommal mindkét fél megtagadta az anyakönyvi bejegyzés aláírását, tehát a felek között egyetértés volt a kérdésben. A maradék 25 esetben csak az egyik fél tagadta meg az anyakönyv aláírását. Erről a 25 esetről elmondható, hogy általában vegyes házasságokról van szó, ahol az egyik fél katolikus, s ő tagadja meg a bejegyzés aláírását. Látható tehát, hogy a

³⁵ Nógrád Megyei Levéltár (továbbiakban: NML) Pásztó állami anyakönyvi másodpéldányai 1895–1920. XXXIII-1 a

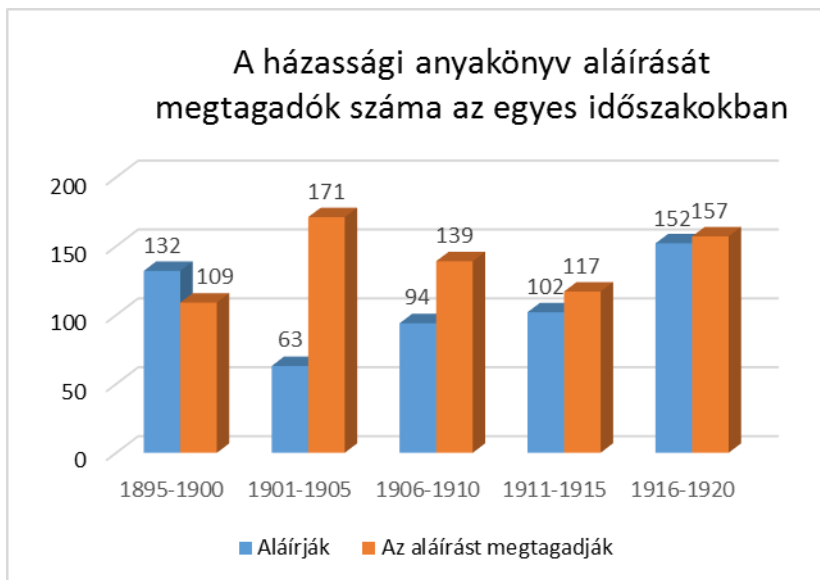
LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

polgári házasság elismertsége alacsony, hiszen alig haladja meg a 40%-ot azok aránya, akik aláírják az anyakönyvet. Az arányt tovább rontaná, ha kizárólag olyan házasságokat vizsgálnánk, ahol legalább az egyik fél vallása valamely katolikus felekezet, ugyanis feltűnő, hogy az izraelita házaspárok minden esetben aláírják a bejegyzést és esetükben nem fordul elő vegyes házasság. Körükben tehát teljes a polgári házasság elfogadottsága. Érdekes azt is megvizsgálni, hogy hogyan alakul az aláírást megtagadók aránya kisebb időszakokban. Ehhez azt a megoldást választottuk, hogy a korszakot ötéves szakaszokra bontva vizsgáljuk a számadatok változását. Így az oszlopdiagramon látható adatokat kaptuk. Feltűnő, hogy 1901 és 1920 között folyamatosan magasabb azon házasságok aránya, ahol legalább az egyik fél megtagadta a bejegyzés aláírását, mint azoké, ahol aláírják a bejegyzést. Joggal merül fel a

kérdés, hogy miért lóg ki ebből a sorból az 1895 és 1900 közötti időszak, ezért az adatokat ismét át kellett vizsgálnunk. Logikusnak tűnne, hogy a kezdeti időszakban még magasabb az aláírást megtagadók aránya, s aztán ez az arány folyamatosan csökken, ám ezt az adatok nem

bizonyítják. A bejegyzések ismételt átvizsgálása során kiderült, hogy az anyakönyvbe csak 1896. július 15-én és ezt követően jegyeznek be olyan eseteket, ahol a házaspárok az aláírást megtagadják. Egészen pontosan 38 darab házasságot kötnek ezt megelőzően úgy, hogy erre utaló megjegyzés nincs az anyakönyvben. Ez önmagában is felveti a kérdést, hogy mi

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

történhetett 1895. október 1-je és 1896. július 15-e között.³⁶ Először is a már említett jogi előzményekre kell mindenképpen utalnunk. Az általunk már idézett 12.500. számú belügyminiszteri körrendelet 1896 februárjában kelt és ez rögzítette minden kétséget kizáróan, hogy a házasságok vallási meggyőződésükre hivatkozással megtagadhatják az aláírást. Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy a vita 1896 második felében ismét fellángolt, hiszen ekkor került napirendre Ausztriában is a kötelező polgári anyakönyvezés bevezetése.³⁷ Elképzelhető tehát, hogy az arányok emiatt emelkedtek meg 1896 második felétől kezdődően. A tény, hogy a házasságok nem hivatkoztak a vallási meggyőződésükre a házassági anyakönyvi bejegyzés aláírásának megtagadásakor, még nem jelenti automatikusan azt sem, hogy aláírták volna a bejegyzést. Éppen ezért újból, immár erre összpontosítva meg kell vizsgálni a szóban forgó 38 darab házassági bejegyzést, hogy tiszta képet kaphassunk. Összesen 35 olyan bejegyzést találunk ekkor Pásztón, ahol legalább az egyik házasság fél katolikus vallású. Felmerült a lehetőség, hogy azért nem tagadták meg az anyakönyv aláírását, mert esetleg a helyi elit tagjai házasodtak ekkor nagy számban, hogy rangot adjanak a polgári házasság intézményének, ahogyan ez Komárom-Esztergom megyében is történt. Ezt a bejegyzések átvizsgálása nem igazolta, ugyanis iparosokat és napszámosokat találunk a házasságok között, de értelmiségieket, állami tisztviselőket például alig. Így hipotézisünket el kellett vetni és másik úton folytatni a vizsgálódást. Feltűnő volt ugyanakkor, hogy 17 bejegyzés esetén legalább az egyik fél aláírása nem szerepel a bejegyzésen, a megjegyzés szerint írástudatlansága folytán. Ez közel 50%-os arány. Ugyancsak látni kell, hogy 7 bejegyzés esetében mindkét fél aláírása hiányzik írástudatlanságukra hivatkozva. Természetesen nem rekonstruálható, hogy ezek a személyek valóban írástudatlanok voltak-e, de a későbbi arányokat ismerve és figyelembe véve feltételezhetjük, hogy 1896. július 15-e előtt a felek inkább írástudatlannak vallották

³⁶ NML Pásztó állami anyakönyvi másodpéldányai 1895–1920. XXXIII-1 a

³⁷ Ravasz Éva: i.m. 31-32. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

magukat, hogy elkerülhessék az aláírást. Ez egy lehetséges magyarázata lehet annak, hogy ebben az öt éves periódusban miért ilyen alacsony arányaiban azok száma, akik megtagadták az anyakönyvi bejegyzés aláírását. A kérdés kétséget kizáró eldöntése jelenlegi ismereteink és a rendelkezésre álló forrásanyag alapján nem lehetséges, így csupán feltételezhető magyarázatok vizsgálatára van módunk.

Mint már említettük, Komárom-Esztergom megyében a sajtó házassági hullámra számított 1895 októberéig. Ezzel a házasságok egy része elkerülte volna a polgári anyakönyvezés időszakát. Érdekes lehet ezt Pásztó esetében is vizsgálni, hiszen ez is magyarázata lehet annak, hogy miért nem hivatkozik senki a vallási meggyőződésére csaknem 1 éven át. Ha ugyanis korábban házasságot kötöttek mindazok, akiknek ellenérzései voltak, akkor egy ilyen átmeneti időszak elképzelhető. Ennek ellenőrzéséhez az 1890 és 1895. október 1-je között kötött házasságok számát kell áttekintenünk. Mivel a polgári házasság elismertségének problémája egyértelműen a katolikus hívek körében mutatkozik meg, elegendő a római katolikus plébánia anyakönyvében található bejegyzéseket elemezni. Egyértelmű, hogyha a katolikus hívek nagy számban időzítenék a házasságukat az állami anyakönyvezés bevezetését megelőző időszakra, akkor a házasságszám kiemelkedően magas lenne a római katolikus anyakönyvben. Figyelembe véve a polgári házasság alacsony presztízsét, joggal feltételezhető, hogy ezt fogjuk találni az anyakönyvben. Várakozásainkat a számadatok nem igazolták. A pásztói római katolikus plébánia anyakönyve alapján 1890 és 1894 között az átlagos házassági szám 44,4 darab évente. Kiugrás csak az 1890., illetve az 1891. évben tapasztalható, 1890-ben 64 házasságot kötnek, 1891-ben viszont csak 27-et. 1892 és 1894 között az átlag házassági szám beáll 44-re. 1895. január 1-je és 1895. szeptember 30-a között a plébánián 30 házasságot kötöttek. Ez a szám időarányosan még valamivel el is marad a korábbi évek átlagos házasságszámához képest. Az év egészét tekintve is csökkenés látható, mert 1895-ben mindössze 39 házasságot kötöttek. Ezzel tehát bizonyítható, hogy nem

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

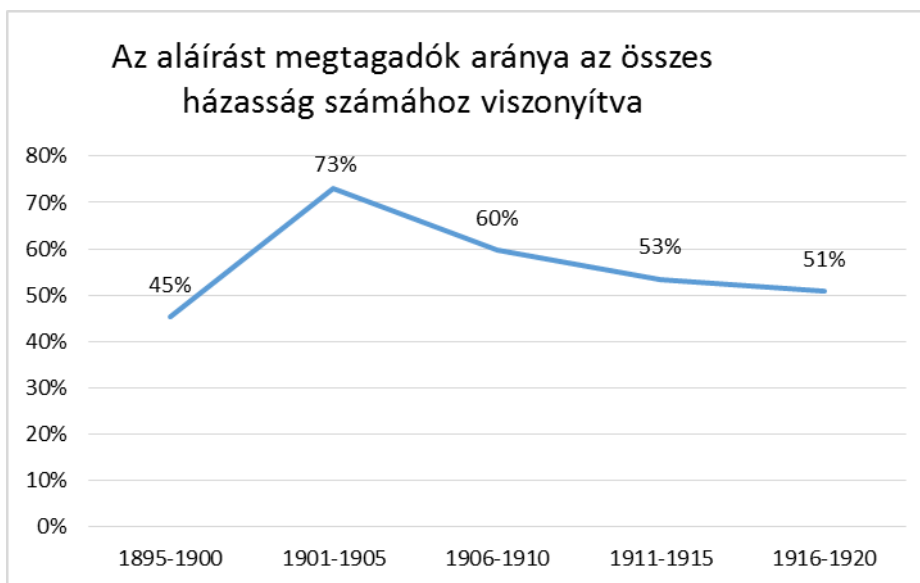
FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

a házasságszám növekedése látható 1895-ben, hanem némi csökkenés. Érdekes ezután a későbbi évekre is rátekinteni, hogy lássuk hogyan alakul a házassági szám. Ezért ismét egy 5 éves periódust, az 1896 és 1900 közötti éveket vizsgáltuk meg. Itt az tapasztalható, hogy az átlagos házasságszám 39,6 évente. Ez azt mutatja, hogy megközelítőleg beállt az 1895-ös állapot szintjére, tehát az évi 39 házasságkötésre. Ha a most áttekintett 11 év átlagát vizsgáljuk meg, akkor az látszik, hogy 1890 és 1900 között a pásztói római katolikus plébánián évente 41,72 darab házasságot kötöttek, tehát igazán nagy változást nem tapasztalhatunk.³⁸

Mindenképpen szükséges megvizsgálni azt is, hogy hogyan alakul az aláírási hajlandóság és a házasságkötések száma a vizsgált negyedszázados időszakban. Az átláthatóság kedvéért

vonaldiagramon ábrázoltuk az összes házasságkötés és azon esetek arányát, ahol legalább az egyik házasuló megtagadta az aláírást. Erről a diagramról azt

olvashatjuk le, hogy arányaiban egyre többen hajlandóak aláírni az anyakönyvi bejegyzést, tehát ez arra utal, hogy lassan elfogadják a polgári házasság létjogosultságát. Látható, hogy

³⁸ Váci Püspöki és Káptalani Levéltár C. Plébániai Levéltár Pásztói R. K. Plébánia iratai XI. kötet. Házasultak anyakönyve 1869-1908. 96–144. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

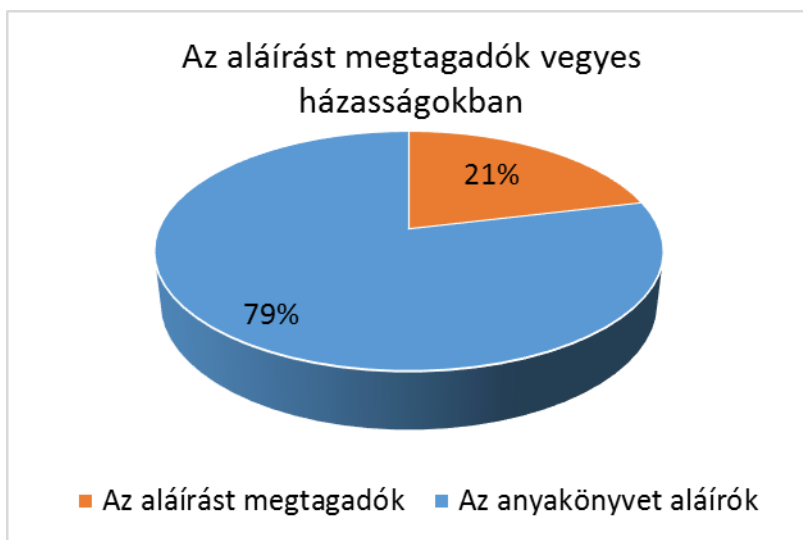
FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

1901 és 1905 között annyira súlyos a helyzet, hogy a házasulóknak alig több mint negyede hajlandó aláírásával ellátni az okmányokat. Ez a korábbi, országos viták fényében egyértelműen arra utal, hogy úgy a házasulók, mint az őket az aláírás megtagadására biztatók abban reménykedtek, hogy a polgári házasság intézménye az ellenállás hatására önmagától elhal. A következő ötéves periódusban aztán egy meredek zuhanást láthatunk, hiszen a korábbi 73%-ról 60%-ra esik az arány, végül pedig beáll arra az 50% körüli arányra, ami a vizsgált időszak egészét jellemezte. A korábban ismertetett, olykor igen indulatos és heves vita tehát valóban megingatta a polgári házasság intézményének tekintélyét és komoly problémákhoz vezetett. Ravasz Éva rámutatott a már idézett cikkében, hogy a jelenség Komárom-Esztergom megyében is komolyan érezte hatását, az általunk ismertetett országgyűlési interpretáció alapján láthatóvá vált, hogy országos problémával van dolgunk, de a mikroszintű adatok vizsgálata is ezt bizonyította.

Már utaltunk arra, hogy a jelenség főleg a katolikus személyeket érinti. A különböző röpiratok

és a vitához kapcsolódó egyéb dokumentumok megemlítik, hogy a protestáns felekezetek és az izraeliták máshogyan viszonyultak a kérdéshez. Ezt bizonyítja például a tény, hogy az átvizsgált 1236 darab bejegyzésben egyetlen egyet sem találtunk, ahol az aláírást

megtagadó fél izraelita vallású lett volna. Érdekes viszont megvizsgálni a protestáns és katolikus felek között létrejött házasságokat. Ilyenből 1895 és 1920 között összesen 99

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

darabot kötöttek Pásztón.³⁹ A 99 pár közül 21 párnak legalább az egyik tagja megtagadta a bejegyzés aláírását. Arányuk tehát jóval kedvezőbb, mint a katolikus párok esetében látott arányszám. A számok tükrében tehát elmondhatjuk, hogy a tisztán katolikus párok mindvégig elítélőbbek, előítéletesebbek voltak a polgári házasság intézményével, mint akár a vegyes, akár a más felekezethez tartozó párok. Pásztón kis számban éltek a korszakban a görög katolikus felekezethez tartozó személyek is, esetükben ugyanazt a hozzáállást látjuk, mint a római katolikusoknál, ezért indokolt az egységes katolikus megnevezés használata.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy az anyakönyveket kizárólag vallási okból és papi ráhatásra nem írták alá a házasulók, nyilvánvalóan vannak más okok is a háttérben. Ravasz Éva például rámutat arra, hogy a nagyfokú analfabetizmus is az egyik oka lehet annak, hogy a házasulók az aláírást megtagadják.⁴⁰ Gondolatait érdemes kicsit megvizsgálni és Pásztó esetére alkalmazni. Nyilvánvaló, hogy a korszakban sok az írástudatlan ember, s számukra nyilván kényelmesebb az aláírás megtagadása, mint saját analfabetizmusuk beismerése. Egyfelől tehát Ravasz Éva gondolatai helytállóak lehetnek. Másfelől természetesen az analfabéta ember ódzkodik mindentől, ami ismeretlen, ami számára új, ráadásul könnyen befolyásolható. Ez viszont véleményünk szerint messze nem indokolná olyan arányszám megjelenését, amelyet az előzőekben már bemutatunk. Éppen ennek okán fontos megvizsgálni, hogy ebben az időszakban mit tudunk az analfabéták arányáról. Pásztóra vonatkozó települési adatok nem állnak rendelkezésre, éppen ezért a település akkori megyéjére, Heves vármegyére vonatkozó adatokkal kell dolgoznunk. A következő táblázatban összefoglaljuk az ismert adatokat és ezek alapján kell megfogalmazni a következtetéseket. Vizsgálatunkhoz az 1891-es, 1900-as, illetve az 1910-es és 1920-as népszámlálás műveltségre vonatkozó adatsorait használjuk fel, így lényegében modellezve a korszakot. Az egyes

³⁹ NML Pásztó állami anyakönyvi másodpéldányai 1895–1920. XXXIII-1 a

⁴⁰ Ravasz Éva: i.m. 31. p

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

népszámlálások adatsorait egyetlen táblázatba rendezve közöljük és elemezzük a következőkben.

Heves vármegye polgári lakosságának műveltségi foka ⁴¹							
Időszak	Csak olvasni tud (fő)		Írni és olvasni sem tud (fő)		Teljes népesség (fő)	Írástudatlanok aránya	Nem ismert, hogy írástudó-e (fő)
	férfi	nő	férfi	nő			
1891	2388	11023	56446	62748	233785	56,72%	n.a.
1900	2053	9627	50830	55720	253368	46,66%	8
1910	2076	8012	48021	50943	279700	38,99%	n.a.
1920	1485	4789	38695	43600	297590	29,76%	n.a.

A táblázat címéből is látható, hogy kizárólag a polgári lakosság körében tapasztalható írástudatlanságot vizsgáltuk. A vizsgált időszakban összesen 3 népszámlálás volt, ám az összevethetőség kedvéért célszerű az 1891-es adatokat is szemügyre venni. A házassági anyakönyveket 1895 végétől vizsgáltuk át, tehát a népesség írástudása valószínűleg közelebb esik már az 1900-ban rögzített adatokhoz. Szintén fontos megjegyezni, hogy az adatok a teljes polgári népességre vonatkoznak, tehát az idős, már nem házasodó személyek éppúgy szerepelnek benne, mint a gyermekek, akik még nem házasodnak. Természetesen ezek az adatok a teljes vármegyére vonatkoznak, ezzel szemben a házassági bejegyzéseket csak egyetlen település, Pásztó esetén vizsgálhattuk, erről sem szabad elfeledkezni az elemzés során. Jogos a feltételezés ugyan, hogy a pásztói írástudatlanság aránya hasonlít a vármegyében tapasztalhatóhoz, de eltérések bármely irányban elképzelhetőek. Éppen ezért a számadatok inkább egy irányt mutatnak, mint pontos információt nyújtanak. Feltételezhető,

⁴¹ Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda> (utolsó elérés: 2015. augusztus 3.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

hogy a házasodók körében némileg eltérő, de hasonló mértékű írástudatlansággal kell számolni. A táblázat adataiból kitűnik, hogy az írástudatlanok aránya folyamatosan és jelentős mértékben csökkent. A csökkenés ütemét vizsgálva azt lehet feltételezni, hogy 1895 vége körül megközelítőleg 50%-os lehetett az írástudatlanság Heves vármegye polgári lakosságának körében. Ez összecseng azzal, hogy az 1895. október 1-je és 1896. július 15-e között megkötött 38 darab házasságnál 17 olyat találtunk, ahol a házasulók írástudatlanságukra hivatkoztak. Azt mondhatjuk tehát, hogy reális a kép. Nem tűnik valószínűnek, hogy sokan lehettek azok, akik írástudatlanságra hivatkoztak annak érdekében, hogy ne kelljen aláírniuk a házassági anyakönyvi bejegyzésüket. Ennél beszédesebb viszont, ha rápillantunk arra, hogy 1901 és 1905 között 73% volt azok aránya, akik megtagadták a házassági anyakönyvi bejegyzésük aláírását. Ez az arányszám bőségesen meghaladja a vármegyében élő írástudatlanok arányát, tehát itt már többről van szó, mint arról, hogy az analfabetizmusukat akarták elfedni azzal, hogy a vallási meggyőződésre hivatkoznak. A számok tükrében feltételeznünk kell, hogy a legtöbb házasuló valóban vallási meggyőződésből tagadta meg a polgári házasság dokumentumainak aláírását. Az írástudatlanság mértéke a vizsgált időszakban nagyobb mértékben csökkent, mint ahogyan az aláírási hajlandóság növekedett az anyakönyvi bejegyzések alapján. Tehát összefüggést aligha fedezhetünk fel e két mutató között. Ez viszont felveti annak kérdését, hogy mi történhetett, ami miatt 1896. július 15-e után olyan drámai mértékben megnőtt azok száma, akik nem írják alá a polgári házasság dokumentumát, az anyakönyvet. Kézenfekvő magyarázatnak tűnhetne, hogy személyi változásokat keressünk a jelenség mögött, ám ez nem vezet eredményre. Pásztón ugyan történt változás a plébános személyében, de ennek időpontja nem esik egybe az aláírást megtagadók számának növekedésével. Hován József plébános 1878 és 1904 között szolgált Pásztón.⁴² Tehát az ő szolgálata alatt történt meg a polgári házasság intézményének

⁴² Varga Lajos: *A pásztói plébánia története*. Jel könyvkiadó, Budapest, 2007. 186–187. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

bevezetése, hozzá köthető a már említett, indulatos bejegyzés 1895-ből, tehát az lenne a logikus, ha már az első perctől jelentős lenne az aláírás megtagadásával tiltakozók száma. Ez nem történik meg csak 1896 második felétől, tehát nagyon valószínű, hogy csak azután merül fel ennek a tiltakozási formának a használata, miután a jogi keretek is lehetővé tették ezt. Szemben tehát az országos trendekkel, Pásztón a jelenség csak a miniszteri körrendelet kiadását követően jelent meg, addig aláírták az anyakönyveket. Természetesen azt is meg kell vizsgálni, hogy hogyan alakul a helyzet a plébános távozását követően. Hován József helyét Matuszka Mihály foglalta el. Az ő működéséről tudnunk kell, hogy a politikai közéletben igen aktív volt, a pásztói Függetlenségi és 48-as párt elnökeként is tevékenykedett, tehát a politikai állásfoglalásuktól sem riadhatott vissza.⁴³ Bár nem ismert erre vonatkozó forrásunk, a rendelkezésre álló adatok alapján nagyon valószínű, hogy ő sem támogatta a polgári házasság intézményét, híveit nem igyekezett meggyőzni a törvényes rend maradéktalan betartásáról. Ennek bizonyítására elegendő csak arra gondolnunk, hogy 1905 és 1920 között mindvégig 50% felett van azok aránya, akik megtagadják a bejegyzés aláírását. Ismét utalnunk kell arra, hogy 1920-ra az analfabéták aránya 30% alá csökken, tehát kizárható, hogy szegyenükben hivatkoztak volna tömegesen a vallási meggyőződésükre ahelyett, hogy írástudatlanságukat ismerték volna el.

A feldolgozott adatok fényében elmondható, hogy az állami anyakönyvezés és különösen a polgári házasság intézményének presztízse igen alacsony volt Pásztón. A bevezetést követő első 25 évben a házasságok közel 60%-nál tagadták meg a házasulók a bejegyzés aláírását vallási meggyőződésükre hivatkozva, tehát fejezték ki azt, hogy nem értenek egyet az állam döntésével, amely megfosztotta az egyházakat a közhiteles anyakönyvek vezetésének jogától. Ezen a ponton célszerű utalnunk arra is, hogy az alacsony presztízzsel maga a jogalkotó is

⁴³ Varga Lajos: i.m. 188–189. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

számolt, hiszen korábban már említettük, hogy az egyházi esketés előfeltétele volt a polgári házasság meglétének igazolása. A feldolgozott anyag tanúsága szerint az állami félelem jogos volt, ugyanis ha nincs a törvényben ez a kényszerítő kitétel, akkor akár az is előfordulhatott volna, hogy a házasulni vágyók nagy többsége el sem megy a polgári anyakönyvvezetőhöz. Ha ez megtörtént volna, akkor az állami anyakönyvezés legfőbb célja, az egységes és pontos nyilvántartás nem valósult volna meg.

Összegzés

A tanulmány megírását a polgári anyakönyvezés bevezetésének 120. évfordulója ihlette. Ennek apropóján vázoltuk fel a történelmi előzményeket, a jogi kereteket és a bevezetést övező vitákat. A kérdést számos eredeti forrás és kordokumentum segítségével körüljárva kirajzolódtak a vita főbb pontjai, az ellenálló felek gondolatainak lényege, főbb érveik. Áttekintésünkben láthatóvá vált a bevezetés utáni problémák egy jelentős része, röviden bepillantást nyerhettünk az országos problémákba is. Pásztó példáján át láthatóvá vált, hogy a polgári házasság elfogadottságának mértéke erősen függ az adott polgár felekezeti hovatartozásától, hiszen a katolikusok esetében döntő mértékű az elutasítás, a protestánsok sokkal elfogadóbbak, az izraeliták pedig teljes mértékben elfogadják a polgári házasságot, összefér hitelveikkel. Világossá vált ugyanakkor az a trend is, hogy – bár igen lassan – folyamatosan egyre elfogadottabbá vált az állami anyakönyvezés, az emberek lassan tudomásul vették, hogy a polgári anyakönyv olyan közdokumentum, amelynek aláírása szükséges. Ez egyértelműen látszik abból, hogy az aláírást megtagadók száma folyamatosan csökkent és 1920-ra már majdnem kiegyenlítődött az arány az aláírók és az aláírást megtagadók között. Összegezve tehát elmondható, hogy a polgári házasság intézményének bevezetése már az 1860-as évek végétől kezdve komoly hullámokat vetett, de az 1920-as évekre lassan egyre elfogadottabbá vált. Első pillantásra meglepő lehet egyébként, hogy ilyen hosszú időbe telt, ameddig a változást egyáltalán elkezdték elfogadni. Természetes, hogy

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

minden változás megrázza a közösséget, hiszen ami új, attól általában ódzkodnak, az viszont már meglepő, hogy több évtizeden át tartó folyamat során is csak 50% körülivé vált az új anyakönyvezési rendszer elfogadottsága. A felhasznált források sokasága is azt mutatja, hogy a kérdés évtizedeken át foglalkoztatta az egész országot, a viták hevesége ugyanakkor szinte semmit sem csillapodott az évek során. Az új anyakönyvezési rendszer bevezetése tehát több volt egyszerű jogi kérdésnél, hiszen az érzelmekre is ható, szimbolikus, elvi jelentőségű ügyről volt szó. A nemzetközi példák alapján látszott, hogy az ehhez hasonló mértékű reformok általában forradalomhoz, vagy annak másolásához kapcsolódtak korábban. Magyarországon is egy nagyon érzékeny, sok változást hozó időszakban, a kiegyezés után merült fel a reform szükségessége, de csak évtizedekkel később, Wekerle Sándor miniszterelnöksége idején nyílt meg az út a törvénytervezet elfogadása előtt, nem csoda hát, hogy az állami anyakönyvezés bevezetésétől annak elfogadásáig igen hosszú és rögös út vezetett.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Felhasznált irodalom

- KAJTÁR István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Online kiadás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Kajtar_Herger_Egyetemes_allam_es_jogtortenet/ch05s04.html (utolsó elérés: 2016. augusztus 1.)
- MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Online kiadás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_mezey_magyar_jogtortenet/ch02s06.html (utolsó elérés: 2015. augusztus 1.)
- RAVASZ Éva: *Száz éves a magyar polgári anyakönyvezés*. In: Honismeret, 1995. (23. évf.) 6. sz. 25-32. p.
- VARGA Lajos: *A pásztói plébánia története*. Jel könyvkiadó, Budapest, 2007.

Felhasznált források

- 1894. évi XXXI. törvénycikk. Forrás: www.1000ev.hu (utolsó elérés: 2016. július 31.)
- 1894. évi XXXIII. törvénycikk. Forrás: www.1000ev.hu (utolsó elérés: 2016. július 31.)
- *A m. kir. belügyminiszternek 1896. évi febr. 11-én 12.500. sz. alatt valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez kibocsátott körrendelete*. In: Anyakönyvi közlemények. 1896. (II. évfolyam) 8. szám
- *Falusi levelek a polgári házasságról*. Emich Gusztáv nyomdája, Pest, 1868.
- *Hallgassanak a papok! Miért prédikálnak a r. kath. papok a polgári házasság ellen?* Roznyai Károly bizománya. Budapest, 1894.
- *Képviselőházi napló*, 1896. XIV. kötet. 1898. március 9–április 11. Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok/ (utolsó elérés: 2016.08.01.)
- *Képviselőházi napló*, 1896. XVI. kötet. 1898. május 4–június 28. Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok/ (utolsó elérés: 2016.08.01.)
- LEUKÁNICH Viktor: *A jegyeseknek a polgári kötésnél tanúsítandó magatartásáról*. In: Görög Katolikus Hírlap III. évfolyam 10. szám
- *Magyarországi rendeletek tára 1895*. 103.374. sz. BM-rendelet. Forrás: <http://www3.arcanum.hu/rendtar> (utolsó elérés: 2016.08.01.)
- Népszámlálási adatok: <http://konyvtar.ksh.hu/neda> (utolsó elérés: 2016. augusztus 3.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

- Nógrád Megyei Levéltár Pásztó állami anyakönyvi másodpéldányai 1895–1920. XXXIII-1 a
- SCHOPPER György: *Polgári házasság*. Magyar Király Tudományegyetem, Buda, 1868.
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár C. Plébániai Levéltár Bujáki R. K. Plébánia iratai Házassultak anyakönyve 1877-1940.
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár C. Plébániai Levéltár Pásztói R. K. Plébánia iratai XI. kötet. Házassultak anyakönyve 1869-1908.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Mészáros Ádám: Romhány község lakosai mortalitásának alakulása és kiváltó okai a XIX. század második felétől a XX. század első negyedéig

Tanulmányunkban egy település, Romhány példáján keresztül mutatjuk be, hogy miképpen változott a halandóság aránya a XIX. század második felétől kezdve a XX. század első negyedéig. Azért erre az időszakra esett választásunk, mert a XIX. század második fele és a XX. század első negyede mind makrotörténeti, mind pedig mikrotörténeti szempontból kulcsfontosságú időszak volt, ugyanis számos nagy horderejű változás történt ekkor, ami a későbbi korszakra is jelentős hatást gyakorolt. Egy közösség halandósági mutatóit vizsgálva számos értékes információra bukkanhatunk. Sok esetben következtethetünk bizonyos járványok jelenlétére, vagy az életminőség javulására, illetve romlására, de a gyermekvállalás mértékére is. Ezek a jelenségek tanulmányunk során szépen kirajzolódnak. Munkánk során – ahol lehetőségünk adódott rá – összevetettük az országos, a vármegyei, illetve a települési halálozási statisztikákat, ezáltal megismerjük, hogy az egyes közigazgatási egységekben megfigyelhető folyamatok mennyiben egyeznek, vagy éppen térnek el egymástól. A vizsgált időszakban az ország, illetve a település népessége is általánosságban véve gyarapodott. Ezzel párhuzamosan a halandóság mértéke csökkenést mutatott, mely azonban nem tekinthető folyamatosnak, hiszen voltak olyan időszakok, amikor valamilyen ok miatt a mortalitás mértéke megugrott.

A pontosabb adatok érdekében szükségesnek mutatkozott, hogy a vizsgált korszakunkat kisebb periódusokra bontsuk. Mivel az 1866. előtti időszokról nem állnak rendelkezésünkre országos, illetve vármegyei halálozási statisztikák, így csak a községünkben elhaltak számát ismerjük az anyakönyvi bejegyzéseknek köszönhetően. Éppen ezért az első periódust 1850-1865. közötti időszakra tettük. Ebben a 16 esztendőben Romhány területén 852 haláleset

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

történt, melynek eloszlása az egyes években elérő volt. Az átlagos halálozási szám évente 53 volt, melyet az 1851, 1853, 1854, 1857, 1858, 1861 és 1862 években haladta meg a halálozások száma.¹ Érdekes ezt összevetnünk a település lakosságával, mely az 1850-es népszámlálás szerint 1385 fő, az 1857-es népszámlálás szerint viszont már 1476 fő volt. Láthatjuk, hogy 7 esztendő alatt csaknem 100 fővel gyarapodott a község lélekszáma. A gyarapodás azonban nem állt meg, az 1869-es népszámlálás már 1674 lakosról számol be. Nógrád vármegye és Magyarország területén ugyancsak a népességszám gyarapodását figyelhetjük meg ebben az időszakban.^{2 3} A község lakosainak halálozási számát vizsgálva csökkenő tendenciát figyelhetünk meg, bár ennek mértéke csekély volt. Az 1850 és 1865 közötti években az elhaltak számánál megfigyelhetjük azt a szabályszerűséget, miszerint minden második évben az átlagosnál magasabb, illetve alacsonyabb volt a halandóság. Amennyiben két egymást követő évben az átlagosnál többen haltak meg, akkor azt rendszerint két alacsony mortalitású év követte. Ilyen volt például 1853-54, illetve 1855-56, valamint 1857-58, illetve 1859-60.

Az 1849-es kolerajárvány pusztítása után 1850-ben jelentősen – 68,3 %-kal – csökkent a halálozások száma, majd 1851-re 59 %-os növekedést produkált. A növekedés okát az anyakönyvi bejegyzések pontatlansága miatt lehetetlen megállapítani, hiszen a halálozások többségénél vagy nem szerepel a halál oka, vagy közönséges nyavalyát, vagy pedig természetes halált jegyezték be. Néhány bejegyzés azonban árulkodó lehet, ugyanis május-június hónapokban szerepel 6 hurutos bejegyzés. Feltételezhető, hogy a hurut ennél több halálozást okozott, ami hozzájárult a halálozási szám növekedéséhez. Az 1852-es évben ismét csökkenést figyelhetünk meg a halálozás terén, majd 1853-54. években újra növekvő

¹ Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (továbbiakban VPKL) C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

² dr. Dányi Dezső: Az 1850. és az 1857. évi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993.

³ Szomszéd András–Pálházy László: Magyarország Történelmi Statisztikai Helységnevtára, 17. Nógrád megye, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000. 138. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

tendenciát mutatott. Az 1852-es halálozási számhoz képest 1853-ban csaknem 31,2 %-kal, 1854-ben pedig az előző évhez képest 25,4 %-kal emelkedett a halálesetek száma. Ezeket az emelkedéseket feltételezésünk szerint különböző fertőző betegségek okozhatták, ugyanis 1853 végén találkozunk néhány, járvány által kiváltott halálesettel, viszont a konkrét betegség nincs megnevezve. 1854 második felében ugyancsak számos fertőző betegség volt jelen a községben, melyek közül az anyakönyvi bejegyzések skarlátról és himlőről tanúskodnak.⁴ Valószínűleg a halálesetek növekedését ezek a betegségek okozhatták. 1855-ben és 1856-ban nagymértékű csökkenés tapasztalható, melynek oka, hogy az 1855-ös kolerajárvány Romhányt nem érintette, csupán a szomszédos Tereskén, Nándorban és Vadkerten szedett áldozatokat.⁵ ⁶ Újabb növekedést 1857-ben figyelhetünk meg, amikor is 1856-hoz képest 110,3 %-kal, tehát több mint duplájával magasabb volt a halandóság mértéke. Ennek a kiugrásnak az okát részben azzal magyarázhatjuk, hogy 1857 novemberében és decemberében skarlát, köleshimlő és vereshimlő sanyargatta a község lakosait, részben pedig azzal, hogy 1856-ban rendkívül alacsony volt a halálozási szám – még a 30 főt sem érte el –, így logikus módon ez a depresszió a következő évben egyenlítődtött ki. Az 1858-1860-ig terjedő időszakban folyamatos csökkenés volt jellemző, viszont ennek mértéke csekély volt, tehát nincsenek számottevő eltérések az egyes évek között. 1861-ben azonban ismét megugrott a halálesetek száma, a növekedés mértéke az 1860-as adathoz képest 28,6 % volt. Az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint fertőző, járványos haláleset nem fordult elő a községben, csupán egyetlen vérhas általi halálesetről van tudomásunk. A növekedést tehát ebben az esetben is az előző évek csökkenő tendenciájával magyarázhatjuk, ugyanis az

⁴ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

⁵ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

⁶ J. Frater Zsuzsa: Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat – Országos Levéltár, Budapest, 1980. 73-77. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

átlagon aluli halálozási szám ebben az évben egyenlítődt ki. Ezt követően 1865-ig ismét lassú, de folyamatos csökkenést figyelhetünk meg a halálozások terén.⁷

A halálozási statisztikák vizsgálatában mérföldkövet jelentett, hogy 1867-ben megkezdte működését a statisztikai szakosztály, majd 1871-ben az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Ennek köszönhetően egyrészt pontosabb adatok állnak rendelkezésünkre, másrészt pedig lehetőségünk nyílik arra is, hogy a község halálozási rátáját összehasonlítsuk a vármegyei, illetve az országos halálozási rátával. Mivel az 1871-től évente kiadott statisztikai évkönyvek első kötete néhány évvel korábbra visszatekint, így 1866-tól kezdve van lehetőségünk összehasonlító elemzést végezni. Éppen ezért a következő periódus időhatárait 1866-1879 között határoztuk meg. Ebben az időszakban a községben 913 haláleset történt, az átlagos halálozás évente 65 fő volt. Ezt azonban az 1866, 1871, 1873, 1874-1876. években meghaladta a mortalitás mértéke.^{8 9} Az időszak egészét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a halálozási tendencia stagnálást mutatott, illetve csak nagyon minimálisan csökkent. Ezzel párhuzamosan a település lakosság száma is csökkent, ugyanis az 1869-es népszámlálás idején 1674 fő volt, ez 1880-ra 1639 főre apadt le. Ennek a csökkenésnek az okai között minden kétséget kizáróan megtalálható a magas halandóság, valamint a sorozatos természeti csapások miatt romló életszínvonal, amivel feltehetőleg egy bizonyos mértékű elvándorlás is együtt járt.^{10 11}

Jóval kiegyenlítettebb volt évente a halálozás mértéke Nógrád vármegyében, hiszen itt csak 1873-ban és 1875-ben haladta meg az átlagot.¹² Más tapasztalhatunk viszont az országos halálozási statisztikában, ugyanis itt az 1871-1874 közötti években alakult átlagon felül a

⁷ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

⁸ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

⁹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

¹⁰ Szomszéd –Pálházy: i.m. 138. o.

¹¹ A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve II. kötet. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1882. 183. o.

¹² Magyar Statisztikai Évkönyv 1872-1879. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1874-1882.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

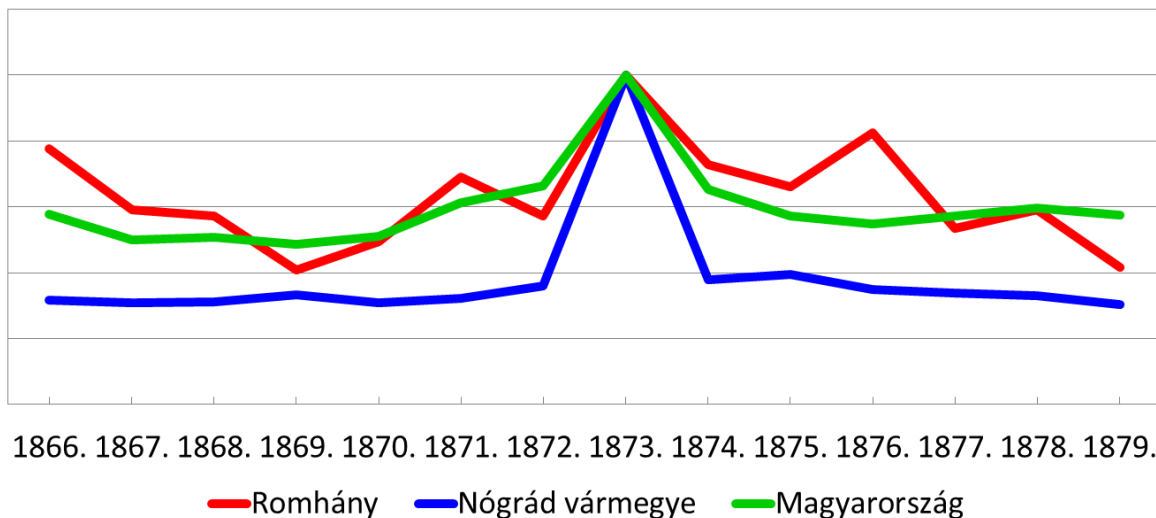
2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

mortalitás mértéke.¹³ Az 1866-1879 közötti időszak egészét nézve azonban mind az országos, mind pedig a vármegyei szinten – a községben tapasztaltaktól eltérően – növekedést figyelhetünk meg a halandóság terén.¹⁴ A településen tapasztalható népességszám-csökkenés a vármegyére is jellemző volt, 1870 és 1880 között 198 000-ről 191 000-re esett vissza. Országos viszonylatban is csak szerény mértékű népességnövekedést figyelhetünk meg 1870 és 1880 között.¹⁵

Visszatérve községünk halálozási statisztikájának vizsgálatához, megállapíthatjuk, hogy 1865-höz képest 1866-ban 70,2 %-kal nőtt a halandóság mértéke, mely gyarapodás egyértelműen a községben uralgó kolerajárvány számlájára írható. 1866-1869 között viszont

A halálozások arányának változásai 1866-1879 között a legmagasabb mortalitású évhez viszonyítva

¹³ Magyar Statistikai Évkönyv 1872-1879. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1874-1882.

¹⁴ Magyar Statistikai Évkönyv 1872-1879. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1874-1882.

¹⁵ A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve II. kötet. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1882. 189. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

csökkenő tendenciát figyelhetünk meg.¹⁶ Eltér ettől a trendtől a vármegyei halálozási statisztika, ugyanis Nógrád vármegyében 1866-69 között stagnálást, illetve nagyon minimális növekedést tapasztalhatunk.¹⁷ Az országos trend szintén eltérést mutat, ugyanis itt ingadozást figyelhetünk meg az egyes évek halálozási számai között. 1866-67-ben itt is csökkenés, 1867-68-ban minimális növekedés, majd 1868-69 között ismét csökkenés volt jellemző.¹⁸ Láthatjuk, hogy mind Romhányban, mind pedig Magyarországon az 1866-os halandóság magasabb mértékű volt, mint a következő években, melynek okaként az országban tomboló kolerajárványt nevezhetjük meg. Érdekes, hogy Nógrád vármegyében nem mutatható ki ilyen jelentős mértékű eltérés 1866 és a következő évek között, feltételezhetően azért, mert megyei szinten a kolera kisebb pusztítást végzett, csak néhány településen jelentkezett. Romhányban 1869-71 között a halálesetek számában növekedést figyelhetünk meg, majd 1872-ben csökkenést. 1870-ben a 21,4 %-os növekedés azzal magyarázható, hogy a korábbi évek csökkenő tendenciája itt egyenlítőddött ki, viszont az 1871-ben történt – 1870-hez képest 39,2 %-os – emelkedést a községben uralgó himlő, illetve vérhasjárvány okozta. Ha azonban az 1871-ben elhaltak közül figyelmen kívül hagyjuk a himlő és vérhas miatt elhaltakat, akkor megtudhatjuk az 1872-es csökkenés okát, ugyanis ebben az esetben 1871 és 1872. években stagnálna a halálozás mértéke, tehát a korábbi emelkedés oka egyértelműen a már említett járványok voltak.¹⁹ A vármegye területén 1869-70-ben minimális csökkenést, majd 1870-1872 között szerény, de folyamatos növekedést figyelhetünk meg. A növekedés mértéke 1870-71 között csupán 4,5 %-os volt, majd 1871-72-ben a 11,6 %-os aránnyal határozottabbá vált.²⁰ ²¹ Az országos trend nagyban hasonlít a Romhányban tapasztalthoz annyi

¹⁶ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

¹⁷ Magyar Statistikai Évkönyv 1872. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1874. 52-53. o.

¹⁸ Uo. 54-55. o.

¹⁹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

²⁰ Magyar Statistikai Évkönyv 1872. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1874. 52-53. o.

²¹ Magyar Statistikai Évkönyv 1873. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1875. 46. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

különbséggel, hogy 1869-1872 között folyamatos növekedés volt jellemző, tehát 1872-ben sem figyelhetünk meg csökkenést. 1869-70 között csupán 5 %-os, 1870-71 között 20 %-os, 1871-72 között pedig 8,4 %-os volt az emelkedés mértéke.^{22 23} Azt, hogy a vármegyében és az országban folyamatos emelkedés volt jellemző a halálozás terén, azzal magyarázhatjuk, hogy a kolera már 1872-ben is szedett áldozatokat, míg Romhányban csak 1873 májusában tört ki.²⁴ Az 1873-as esztendő kulcsfontosságú volt mind Romhány, mind Nógrád vármegye, mind pedig az egész ország népesedése szempontjából, ugyanis ekkor söpört végig az országon az egyik legnagyobb kolerajárvány, melyhez váltóláz is társult. Romhányban 1872-73 között 74,5 %-os növekedést tapasztalhatunk.²⁵ Jóval dinamikusabb volt a halálozási szám emelkedése a vármegyében, ugyanis itt 1872-höz képest 1873-ra 177 %-kal ugrott meg a halálesetek száma.²⁶ Országos viszonylatban ez a növekedés csekélyebb mértékű, mintegy 50,6 % volt.²⁷ Láthatjuk tehát, hogy Nógrád vármegye, illetve Magyarország szempontjából a kolera, illetve a váltóláz jelentős hatást gyakorolt a halálozási statisztikára. Romhány azonban speciális helyzetben volt, ugyanis itt a kolera egyetlen halálesetet sem okozott, a halálesetek száma mégis ugrásszerűen megnőtt.^{28 29} Ennek feltételezett oka a váltóláz volt. 1874-ben mindenhol általános csökkenés figyelhető meg a halálozási statisztikában, azonban a csökkenés mértéke nem mindenhol volt hasonló. Romhányban 1873-hoz képest 27,2 %-os csökkenést tapasztalhatunk, a vármegyében 62,2 %-ost, a teljes országra nézve pedig 34,6 %-ost.^{30 31 32} Látható tehát, hogy Nógrád vármegye, illetve a teljes ország esetében a csökkenés

²² Magyar Statistikai Évkönyv 1872. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1874. 54-55. o.

²³ Magyar Statistikai Évkönyv 1873. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1875. 47. o.

²⁴ Nógrád Megyei Levéltár (továbbiakban: NML) IV-409. 1. csomó. A kolerajárvány adatai községenként

²⁵ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

²⁶ Magyar Statistikai Évkönyv 1873. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1875. 46. o.

²⁷ Uo. 47. o.

²⁸ NML IV-409. 1. csomó. A kolerajárvány adatai községenként

²⁹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

³⁰ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

³¹ Magyar Statistikai Évkönyv 1874. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1876. 10. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

során 1874-re nagyságrendileg az 1872-es szintre zuhant a halálozások száma. Romhány esetében azonban csak szerényebb csökkenés következett be, így 1874-ben 27,1 %-kal volt magasabb a halandóság mértéke, mint 1872-ben. Ennek okát azonban az anyakönyvi bejegyzések pontatlansága miatt sajnos teljes bizonyossággal nem állapíthatjuk meg.³³ Az viszont árulkodó tény lehet, hogy 1874-ben Nógrád vármegye 180 községében váltóláz-járvány uralgott, amely 215 halálesetet okozott, tehát elképzelhető, hogy Romhányban még ebben az évben is ez okozta a magasabb halálozást.³⁴ Az 1870-es évek második felében a községi, a vármegyei és az országos halálozási számok alakulásánál nem figyelhetünk meg párhuzamot. Míg Romhányban 1874-1879 között évente ingadozott a halálesetek száma, addig Nógrád vármegyében 1874-75 között növekedett, majd 1875-79 között lassan, de folyamatosan csökkent.³⁵ Országos viszonylatban is ingadozást figyelhetünk meg, bár nem olyan nagymértékűt, mint Romhány esetében. Itt 1874 és 1876 között csökkenés, 1876-78 között lassú növekedés, majd 1878-79 között ismét enyhe csökkenés volt jellemző.³⁷ Községünkben 1874-hez képest 1875-re 9,5 %-kal csökkent a halandóság mértéke, majd 1876-ban 25 %-kal emelkedett. Ennek az emelkedésnek az okát részben a községben uralgó himlőjárványban kereshetjük. A következő évben a halálesetek száma 35,2 %-kal csökkent, majd 1878-ban újabb – 11 %-os – növekedést figyelhetünk meg, melyet többek között a tüdővész erősödése idézett elő.³⁸ Mint ahogy említettük, az országos viszonylatban – Romhányal ellentétben – 1876-ban csökkenés történt a halálesetek számát illetően, majd 1877-78-ban szerény emelkedést figyelhetünk meg.³⁹ Az országos halálozási szám 1877-78-

³² Uo. 10. o.

³³ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

³⁴ Magyar Statistikai Évkönyv 1874. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1876. 151. o.

³⁵ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

³⁶ Magyar Statistikai Évkönyv 1874-1879. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1876-1882.

³⁷ Magyar Statistikai Évkönyv 1874-1879. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1876-1882.

³⁸ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

³⁹ Magyar Statistikai Évkönyv 1876-1878. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1879-1881.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

as erősödéséhez kétségtelenül hozzájárult a torokgyík, a himlő, illetve a kanyaró járványos fellépése, bár ezek a járványok Nógrád vármegyét csak 1878-ban érintették kis mértékben.⁴⁰

⁴¹ Az 1879-es esztendő viszont mind Romhány, mind Nógrád vármegye, mind pedig a teljes ország tekintetében csökkenést hozott a halálozási statisztikában. Romhány esetében 29,5 %-os csökkenést figyelhetünk meg.⁴² Vármegyei és országos viszonylatban ennek a csökkenésnek mértéke azonban csekélyebb volt, melynek oka, hogy 1878-79-ben mind az országban, mind pedig a vármegyében a roncsoló toroklob, himlő, vörheny és kanyarójárvány pusztított, Romhányban viszont ezek a betegségek nem okoztak halálozást, ezért csökkenhetett itt nagyobb mértékben a halandóság.^{43 44 45} Összességében véve elmondhatjuk, hogy mind az 1860-as, mind pedig az 1870-es évtized Romhányban kedvezően végződött a halálozások terén, ugyanis 1869-re az 1860-as, 1879-re pedig az 1870-es szint alá szállt a halandóság mértéke, s az adott évtizeden belül is az 1869-es, illetve az 1879-es esztendő rendelkezett a legkisebb mortalitással.

Az 1880-as évtized során mind a községben, mind a vármegyében, mind pedig az ország egészében csökkent a halálesetek száma az előző évtizedhez képest. Ezzel párhuzamosan a népességszám mindenhol emelkedést mutatott, községünkben 1880-ról 1890-re 1749 főre emelkedett a lélekszám, tehát 110 fővel gyarapodott.⁴⁶ A településen az 1880-as évek során 533 haláleset történt, évente átlagosan 53 ember hunyt el. Az elhaltak száma 1880-1882 között, valamint 1884 és 1888 években haladta meg az átlagot.⁴⁷ Láthatjuk ebből is, hogy az évtized második felében csökkenés jellemezte a halandóságot. A vármegyei halálozási

⁴⁰ Magyar Statistikai Évkönyv 1877-1878. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1879-1881.

⁴¹ Magyar Statistikai Évkönyv 1878. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1881. 24-25. o.

⁴² VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁴³ Magyar Statistikai Évkönyv 1878-1879. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1881-1882.

⁴⁴ Magyar Statistikai Évkönyv 1878-1879. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1881-1882.

⁴⁵ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁴⁶ Szomszéd-Pálházy: i.m. 138. o.

⁴⁷ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

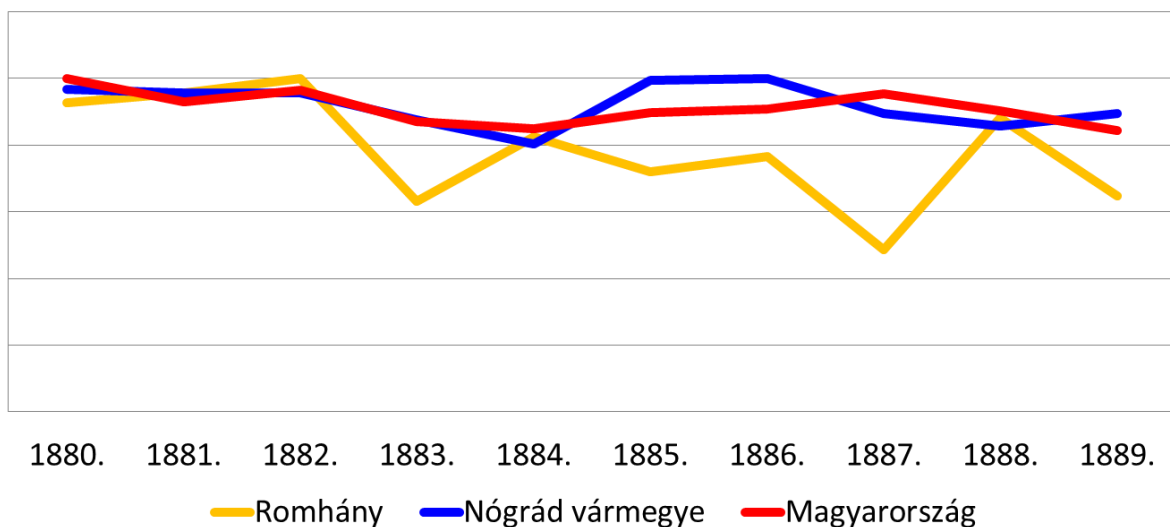
2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

statisztikát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1880-1882, valamint az 1885 és 1886 évek az átlagosnál magasabb mortalitással rendelkeztek.⁴⁸ Országos tekintetben szintén az 1880-1882 közötti időszakban, továbbá 1887-ben emelkedett a halálozási szám az átlagos fölé.⁴⁹ Az átlagos halálozási számot vizsgálva elmondhatjuk tehát, hogy az 1880-1882 közötti években, valamint az évtized közepén mindenhol magasabb volt a mortalitás mértéke.

A grafikont szemlélve elénk tárul, hogy 1880 és 1882 között nem változott számottevően a mortalitás mértéke egyik területen sem, csupán kisebb csökkenések és emelkedések figyelhetők meg. Romhányban a lassú emelkedést vélhetően a fertőző betegségek idézhatték elő, ugyanis 1880-ban a himlő, a torokgyík és a hagymáz, 1881-ben ugyancsak a himlő és a

A halálesetek arányának változásai 1880-1889 között a legmagasabb mortalitású évhez viszonyítva

⁴⁸ Magyar Statistikai Évkönyv 1880-1889. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1883-1891.

⁴⁹ Magyar Statistikai Évkönyv 1880-1889. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1883-1891.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

torokgyík, 1882-ben pedig a torokgyík, a kanyaró, a vörheny, a vérhas és a hagymáz is szedett áldozatokat. Mindezek mellett az évtizeden belül ezekben az években volt a legmagasabb a tüdővészben elhaltak száma is.⁵⁰

Nógrád vármegyében 1881-1882 években a himlő, a torokgyík, a kanyaró, és a vörheny szintén jelen volt, viszont számottevő változást nem okozott a halálozási statisztikában, mert míg az egyik betegség ereje csökkent, a másiké ugyanakkor nőtt. Éppen ezért vármegyei szinten csak nagyon minimális csökkenésről, illetve stagnálásról beszélhetünk.⁵¹ Országos viszonylatban 1881-ben a himlő, a vörheny és a hastífusz kivételével mindegyik halálok ereje csökkenést mutatott. 1882-ben viszont a kanyaró, a vörheny, a torokgyík, illetve a görcsös halálesetek mutattak erősödést 1881-hez képest, így a mortalitás emelkedését ezek a halálokok idézték elő. Az 1881-es csökkenés, illetve az 1882-es kiemelkedés okát főként a fertőző betegségek arányának változásaiban kell keresnünk.⁵² Az 1883-as évben általános csökkenést tapasztalhatunk a halálozások terén. Romhányban 36,8 %-os zuhanást figyelhetünk meg 1882-höz képest.⁵³ A vármegyében és az országban az esés mértéke szolidabb volt, előbbinél 8,2 %, utóbbinál pedig 9,7 % volt az apadás mértéke.^{54 55} A halálozási ráta zuhanásának oka minden esetben a ragályos betegségek enyhülése, illetve megszűnése volt.⁵⁶ Romhányban csupán a hörghurut, a torokgyík, a tüdővész és a hastífusz volt jelen csekély áldozatszámmal, de ezek közül az előző évhez képest csak a hörghurut mutatott erősödést.⁵⁷ A településsel párhuzamosan a vármegyében is jelentősen csökkent a

⁵⁰ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁵¹ Magyar Statistikai Évkönyv 1880-1882. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1883-1884.

⁵² Magyar Statistikai Évkönyv 1880-1882. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1883-1884.

⁵³ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁵⁴ Magyar Statistikai Évkönyv 1883. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1886. 70. o.

⁵⁵ Magyar Statistikai Évkönyv 1883. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1886. 106. o.

⁵⁶ Magyar Statistikai Évkönyv 1883. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1886. 30-34. o.

⁵⁷ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

fertőző betegségek áldozatainak száma, legnagyobb mértékben a vörheny vesztett erejéből.⁵⁸ Országos viszonylatban csupán a veleszületett gyengeség, a görcsök, a tüdővész, a tüdőlob és a bélhurut szedett több áldozatot, mint 1882-ben, tehát a járványt okozó fertőző betegségek itt is csökkentek.⁵⁹ A grafikont vizsgálva láthatjuk, hogy 1884-től már eltér egymástól a 3 trendvonal. Romhány esetében az előző évhez képest emelkedést, a vármegye és az ország tekintetében azonban csökkenést figyelhetünk meg. Településünkön az emelkedés okaként egyértelműen az 1884 őszi uralgó hökhurut és hörghurutjárványt nevezhetjük meg, de az emelkedéshez hozzájárulhatott a görcsös halálesetek megszorodása, illetve az is, hogy az 1883-as év mortalitása mélyen az átlag alatti volt.^{60 61} A vármegye és az ország tekintetében a ragályos kórságok erejének további gyengülése okozta a halálozási szám csökkenését. Ezek közül az országban csak a vérhas, a tüdővész, a tüdőlob, a bélhurut és a hökhurut, a vármegyében pedig a himlő és a kanyaró mutatott némi erősödést az előző évhez képest.⁶² Az 1885-ös esztendőben az 1884-ben tapasztaltaknak fordítottja történt, Romhányban csökkenést, a vármegyében és az országban pedig növekedést tapasztalhatunk. A halálesetek szaporodásának mértéke a vármegyében különösen magas volt, ugyanis 23,7 %-kal haltak meg többen az előző évhez képest.⁶³ Az 1885-ös változások okát szintén a ragályos betegségek alakulásában kereshetjük. Településünkön fertőző betegség egyáltalán nem fordult elő, leszámítva az igencsak megerősödő tüdővést, illetve az egyetlen hagymázos halálesetet.⁶⁴ A vármegyében és az országban azonban nagymértékben emelkedett a himlő és kanyaró okozta halálesetek száma, kisebb mértékben pedig a hökhurut, a tüdőlob és a

⁵⁸ Magyar Statistikai Évkönyv 1883. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1886. 30-34. o.

⁵⁹ Magyar Statistikai Évkönyv 1883. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1886. 34. o.

⁶⁰ A hökhurut a szamárköhögés népi elnevezése, ezt az elnevezést tüntetik fel az anyakönyvekben.

⁶¹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁶² Magyar Statistikai Évkönyv 1884. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1887. 30-33. o.

⁶³ Magyar Statistikai Évkönyv 1885. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1888. 70. o.

⁶⁴ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

veleszületett gyengeség áldozatainak száma is nőtt. Ehhez még társult az is, hogy az országban megszorodtak a vérhas általi halálesetek is. Ezeknek köszönhetően tehát az országban és a vármegyében is emelkedett a halálesetek száma.⁶⁵ 1886-ban mindenhol emelkedés volt jellemző, bár a vármegye és az ország tekintetében csak nagyon minimálisan. Romhányban a halálesetek számát a januárban uralgó vörheny-, illetve kanyarójárvány emelte meg, de növekedést mutatott a veleszületett gyengeségben elhaltak száma is.⁶⁶ Hasonló okokból nőtt a vármegyei és az országos halálozási szám is. Az előző évhez képest a vármegyében nagymértékben erősödött a himlő, illetve a vörheny mortalitása, a kanyaróé viszont csökkent. Országos viszonylatban szintén erősödést mutatott a himlő, a vörheny, a torokgyík és a kanyaró, de nagyobb dimenziót nyert a veleszületett gyengeség, a tüdővész és a bélhurut mortalitása is. A halálozási szám emelkedéséhez hozzájárult még a több mint 1000 áldozatot követelő kolerajárvány is.⁶⁷ A grafikonról leolvashatjuk, hogy az 1887-es évben szintén eltér egymástól a halálozások számának trendje, ugyanis településünkön és a vármegyében csökkenés, az országban pedig emelkedés volt jellemző. A csökkenés mértéke a községben 36,5 %, a vármegyében 10,4 % volt, tehát jelentősnek mondhatjuk, melynek oka egyértelműen a ragályos betegségek megfogyatkozása volt.⁶⁸ ⁶⁹ Romhányban ugyanis csak egyetlen gümőkóros, illetve himlős áldozat volt az évben, erősödést csupán a bélhurut mutatott. A nagymértékű csökkenést tehát a tüdővész okozta halálozás jelentős zuhanásával, illetve a járványos betegségek megszűnésével magyarázhatjuk.⁷⁰ Nógrád vármegyében ugyancsak csökkent a fertőző betegségek áldozatainak száma, az előző évhez képest csak a

⁶⁵ Magyar Statistikai Évkönyv 1885. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1888. 30-35. o.

⁶⁶ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁶⁷ Magyar Statistikai Évkönyv 1886. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1890. 30-35. o.

⁶⁸ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁶⁹ Magyar Statistikai Évkönyv 1887. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1890. 70. o.

⁷⁰ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

vörheny mutatott többletet.⁷¹ Országos viszonylatban az emelkedés oka szintén a járványos betegségekben keresendő, ugyanis jelentősen megnőtt 1886-hoz képest a himlős, a kanyarós, a vörhenyes, valamint a vérhas általi halálesetek száma.⁷² Az 1887-es trend 1888 folyamán megfordult, Romhányban 82 %-os növekedést, a vármegyében és az országban viszont 4 illetve 5 %-os csökkenést hozott a halálozások terén.^{73 74 75} Mivel a községben ragályos betegségek csak kismértékben szedték áldozataikat, a veleszületett gyengeségben elhaltak száma pedig jelentősen megnőtt 1887-hez képest, így a halálozási szám megemelkedéséért az újszülöttek magasabb halandóságát okolhatjuk. A halálesetek megszorodásához hozzájárult még emellett az is, hogy jelentékenyen emelkedett a gümőkóros, a tüdőlobos, illetve a vízkóros halálozások száma.⁷⁶ A vármegyében, bár a torokgyík, a kanyaró és a vérhas erősödést mutatott, mégis csökkent a halandóság mértéke, melynek oka az lehet, hogy más betegségekben, mint például aggkórban, veleszületett gyengeségben kevesebben haltak el, így a fertőző betegségek nem tudták emelni a halálozási számot. Az ország területén viszont csökkentek a fertőző betegségek általi halálesetek, ami a halálozások számának apadásában mutatkozott meg.⁷⁷ A grafikonról leolvashatjuk, hogy az évtized utolsó évében, 1889-ben településünkön és az országban egyaránt apadt a mortalitás mértéke, azonban a vármegyében erősödést mutatott. Romhányban a csökkenés annak volt köszönhető, hogy kevesebben haltak el veleszületett gyengeségben, tüdőgyulladásban, illetve vízkór következtében, de a hökhurut és a tüdővész kivételével ragályos kór sem tizedelte a lakosságot.⁷⁸ Összegezve elmondható, hogy az országos, a vármegyei és községi szinten az 1880-as évtized egyaránt kedvezően

⁷¹ Magyar Statistikai Évkönyv 1887. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1890. 30-35. o.

⁷² Magyar Statistikai Évkönyv 1887. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1890. 30-35. o.

⁷³ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁷⁴ Magyar Statistikai Évkönyv 1888. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1891. 70. o.

⁷⁵ Magyar Statistikai Évkönyv 1888. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1891. 106. o.

⁷⁶ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁷⁷ Magyar Statistikai Évkönyv 1888. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1891. 32-37. o.

⁷⁸ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

végződött a halálozások terén, hiszen a csökkenő tendenciának köszönhetően 1889-re az 1880-as szint alá csökkent a halandóság mértéke.

A XIX. század utolsó évtizedében településünkön 532 haláleset történt, ami csupán egygyel volt kevesebb a korábbi évtizedhez képest. Éppen ezért az évi átlagos halálozási szám nem változott, ugyanúgy 53 maradt. Az évtized évein belül azonban az 1890, az 1893-1895, illetve az 1898-1899 években emelkedett az átlagos fölé a halálesetek száma. Az évtized egészét vizsgálva ugyancsak csökkenő tendenciát figyelhetünk meg a mortalitásban, azonban ennek mértéke jóval kisebb volt, mint az 1880-as évtizedben, tehát közelebb volt a stagnáló színvonalhoz.^{79 80 81} Ettől eltérően alakult a községben a lakosságszám, 1890 és 1900 között 73 fővel gyarapodott, de ez a gyarapodás is szerényebb volt, mint amit az előző évtizedben tapasztaltunk.⁸² Nógrád vármegyében ugyancsak csökkenő tendenciát mutatott a halandóság, melynek mértéke jóval nagyobb volt, mint amit településünk esetében tapasztaltunk. A vármegyében az 1890-1893, 1895 és 1899 esztendőkből haladta meg a mortalitás mértéke az átlagot.^{83 84} Országos viszonylatban az átlagos halálozási szám alakulása némileg hasonlított a vármegyeire, annyi különbséggel, hogy itt csak 1890-1893 között szárnyalta túl a mortalitás mértéke az évi átlagot, illetve a csökkenő tendencia itt is jól megfigyelhető.^{85 86} Összességében véve láthatjuk, hogy az 1890 és az 1893-as évek mindhárom területen

⁷⁹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁸⁰ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

⁸¹ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895-1924. XXXIII-1 a

⁸² A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása I. A népesség általános leírása községenként II. rész. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1902. 32-33. o.

⁸³ A Magyar Korona Országainak 1890 és 1891. évi népmozgalma. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1893. 64-66. o.

⁸⁴ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam 1893-1899. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1894-1900.

⁸⁵ A Magyar Korona Országainak 1890 és 1891. évi népmozgalma. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1893. 65-67. o.

⁸⁶ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam 1893-1899. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1894-1900.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

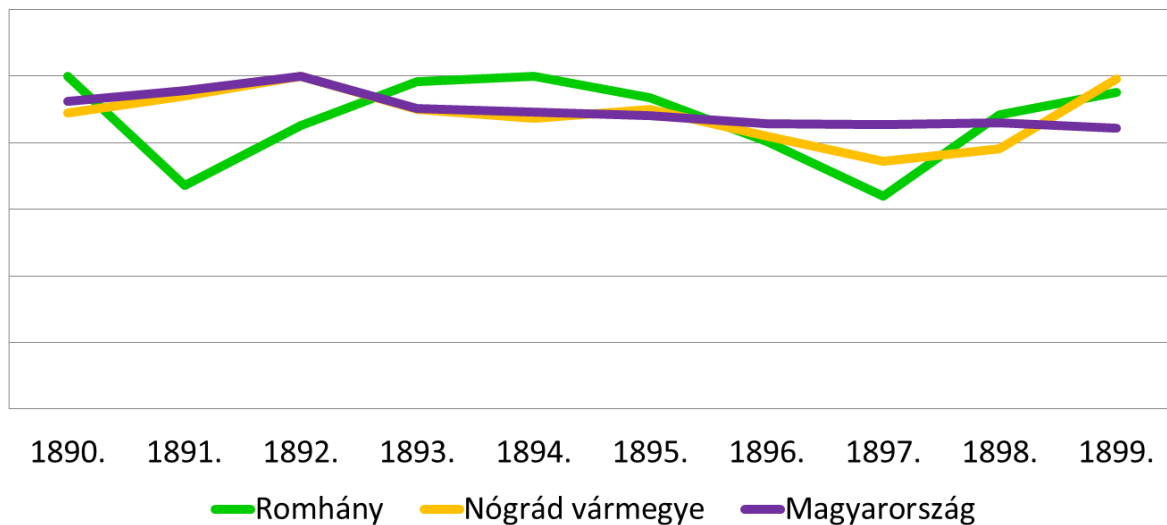
FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

kimagasló mortalitást mutattak, a vármegyei és községi szinten azonban az 1895. és 1899. év is ide sorolható.

A halálozások arányának változásai 1890-1899 között a legmagasabb mortalitású évhez viszonyítva

Az 1890-es éveken belüli halálozási szám változásait szemléltető grafikonon láthatjuk, hogy a község, a vármegye és az ország területén eltérően alakult a mortalitás aránya. Romhányban az évtized közepén, illetve a végén kiemelkedést figyelhetünk meg. Országos viszonylatban az 1892-es kiugrást követően folyamatos csökkenés, majd stagnálás volt jellemző. A vármegye területén azonban már nem figyelhetünk meg ilyen szabályszerűséget, ugyanis az 1892-es kiemelkedést követően 1895-ben, illetve az évtized végén ismét megugrik a halálozási szám. Hogy ezeket a kiemelkedéseket mi idézhette elő, arra a következőkben keressük a magyarázatot.

Romhányban 1890-re 38,6 %-kal növekedett a mortalitás mértéke, melynek oka főként abban rejlik, hogy 1889-ben rendkívül alacsony volt a halálozási szám, így ez a következő évben egyenlítődtött ki. Ehhez társult még, hogy a höckhurut, illetve a tüdővész kivételével az

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

összes betegség áldozatainak száma erősödött, legnagyobb mértékben az aggkórban, a tüdőlobban és a görcsökben elhaltaké.⁸⁷ Vármegyei és országos szinten is erősödött a mortalitás mértéke 1889-hez képest, viszont ennek okairól sajnos nem rendelkezünk adatokkal.⁸⁸ 1891-ben a három területen eltérően alakult a halálozási trend. Nógrád vármegyében és Magyarországon 1890-hez képest emelkedett, Romhányban azonban 32,7 % -kal csökkent.^{89 90} Ennek előidézője, hogy a községben csaknem minden halálozási ok vesztett erejéből, legnagyobb mértékben a görcsök, a bélhurut és a gümőkór.⁹¹ Vármegyei és országos téren azonban továbbra sem rendelkezünk közegészségügyi adatokkal. Az 1892-es esztendő mind a községben, mind a vármegyében, mind pedig az országban növekvő halálozási tendenciát mutatott. Ennek mértéke a vármegyében és az országban hasonló volt – az előbbiben 6, az utóbbiban 4 % – viszont a községben jóval meredekebb, mintegy 27 % volt.⁹² Az emelkedés legfőbb oka mindenhol a torokgyíkjárvány volt, de a kanyaró és a vérhas is szedte áldozatait.^{94 95 96} Az 1893-as évben a vármegyében és az országban csökkenést, a községben azonban további emelkedést tapasztalhatunk.^{97 98} Az országos és a vármegyei

⁸⁷ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1874-1890.

⁸⁸ Az 1889-1891 közötti időszakban nem jelent meg statisztikai évkönyv, így ezen évek közegészségügyi viszonyairól nem rendelkezünk adatokkal.

⁸⁹ A Magyar Korona Országainak 1890 és 1891. évi népmozgalma. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1893. 66-67. o.

⁹⁰ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

⁹¹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

⁹² Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1894. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1895. 58-59. o.

⁹³ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

⁹⁴ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1893. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1894. 64-65. o.

⁹⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1893. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1894. 68. o.

⁹⁶ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

⁹⁷ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1894. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1895. 58-59. o.

⁹⁸ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

csökkenést az idézte elő, hogy a torokgyík és a hökhurut aránya nagymértékben csökkent, melyhez más betegségek erejének lankadása is társult.^{99 100} Romhányban szintén csökkent a torokgyík aránya, viszont ugyanakkora mértékben növekedett a tüdőgyulladásé. Mindemellett az aggkór, a kanyaró és a vérhas kivételével az összes halálozási ok erősödést mutatott, a tüdőlob mellett különösen a veleszületett gyengeség, a gümőkór és a bélhurut.¹⁰¹ Éppen ezért a községben nem tudott csökkenni a halálozások száma. 1894-ben ez a trend tovább folytatódott, Romhányban további emelkedés, a vármegyében és az országban pedig további csökkenés volt jellemző.^{102 103} Településünkön a mintegy 1,6 %-os emelkedést azzal magyarázhatjuk, hogy 1893-hoz képest sok halálozási ok stagnálást mutatott, viszont a község lakosait 1894-ben vörhenyjárvány is meglátogatta, illetve az aggkór és a szívbetegségek is több áldozatot szedtek. Az évtized közepétől, 1895-től kezdve Romhányban is csökkenő tendenciát vett fel a halálozások száma, mely 1897-ig tartott. 1894-hez képest 1895-re csupán a hörghurut, a tüdőgyulladás és a gümőkór mutatott erősödést, 1896 és 1897-es években pedig a járványos betegségek – néhány torokgyíkos és hagymázos esetet kivéve – elkerülték a települést, s ez eredményezhette a halálozási szám csökkenését. 1897-re csupán az aggkori végelgyengülés, illetve a veleszületett gyengeség mutatott számottevő erősödést.^{104 105} Országos viszonylatban, ahol a csökkenő tendencia 1893-tól tartott, a halálozási szám lassú, de folyamatos apadását az okozhatta, hogy bár sok halálozási ok aránya erősödött 1895-97

⁹⁹ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1894. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1895. 76-77. o.

¹⁰⁰ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1894. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1895. 80. o.

¹⁰¹ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

¹⁰² Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1895. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1896. 57-58. o.

¹⁰³ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

¹⁰⁴ VPKL C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1891-1907.

¹⁰⁵ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

között, nagy kiugrásokat és bezökkenéseket nem figyelhetünk meg.^{106 107} Nógrád vármegyében ilyen csökkenő tendencia nem figyelhető meg, ugyanis 1895-ben csaknem 3%-kal emelkedett a halálesetek száma 1894-hez képest.¹⁰⁸ Ezt a kiugrást vélhetően a himlő, a hastífusz, illetve a gümőkór számottevő emelkedése idézhette elő.¹⁰⁹ 1896-97-ben itt is csökkenő tendenciát vett fel a halálozások száma, ugyanis 1896-ra többek között csökkent a gümőkór halálozási aránya, 1897-re pedig az összes halálozási ok gyengülést mutatott.¹¹⁰ 1898-ra a csökkenő tendenciák mindenhol megtörttek, a község, a vármegye és az ország területén egyaránt növekedett a mortalitás mértéke.^{111 112} A vármegye és az ország tekintetében az emelkedést főként a vörheny és a kanyaró idézte elő, Romhányban azonban ezek a betegségek nem szedtek áldozatokat.¹¹³ Itt az emelkedést a gümőkór, a hörghurut, a szamárhurut, illetve a tüdőgyulladás pusztításával magyarázhatjuk.¹¹⁴ Az 1899-es esztendőben a község és a vármegye területén további emelkedést tapasztalhatunk, országos viszonylatban viszont újra csökkenni kezdett a halálozási szám.^{115 116} Romhányban a magasabb halandóságot a hörghurut, az agyhártyagyulladás, a bélhurut, a torokgyík és az

¹⁰⁶ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1896. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1897. 88. o.

¹⁰⁷ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1897. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1898. 62. o.

¹⁰⁸ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1895. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1896. 57. o.

¹⁰⁹ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1895. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1896. 82-83. o.

¹¹⁰ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1896-1897. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1897-1898.

¹¹¹ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1898. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1899. 23-24. o.

¹¹² NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹¹³ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1898. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1899. 35-36. o.

¹¹⁴ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹¹⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1899. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1900. 23-24. o.

¹¹⁶ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

aggkóros halálesetek számának növekedésével magyarázhatjuk.¹¹⁷ A vármegyében ennél jóval nagyobb volt az emelkedés mértéke 1898-hoz képest, melyet az okozott, hogy a vérhas és a szamarhurut kivételével az összes halálozási ok erősödést mutatott. Legnagyobb mértékben a torokgyík, a kanyaró és a vörheny áldozatainak száma ugrott meg.¹¹⁸ Összességében véve elmondhatjuk, hogy a községben és a vármegyében az évtized a halálozások számának tekintetében kedvezőtlenül zárult, ugyanis Romhányban 1899-re a halálozási szám kis híján visszatért az 1890-es szintre, a vármegyében pedig meg is haladta azt. A halandóság tendenciája azonban – mint korábban említettük – más képet mutatott, ugyanis az évtized folyamán a községben szerény mértékben, a vármegyében azonban számottevően csökkent.

A XX. század első évtizedében minden vizsgált közigazgatási szinten kedvezőtlenül alakult a halandóság mértéke. Az 1900-as években Romhányban összesen 478 haláleset történt, amely egyenlőtlenül oszlott el az egyes évek között. Az átlagos halálozási szám évente 48 fő volt, ezt az értéket azonban 1901, 1903, illetve az 1905-1907 közötti években meghaladta a mortalitás mértéke. Kevesebb haláleset történt tehát az évtizedben, mint az 1890-es évek során, valamint az éves átlagos halálozási szám is alacsonyabb volt. A halandóság tendenciája azonban 1900 és 1909 között emelkedést mutatott.¹¹⁹ Gyarapodást mutatott a község lélekszáma is, ugyanis az 1910-es népszámlálás adatai szerint 1962 fő volt.¹²⁰ 1900-hoz képest tehát 140 fővel nőtt, melyet részben a vasút megépítése után a településre költöző vasutas családoknak köszönhetünk. A vármegye tekintetében még erősebb növekedést figyelhetünk meg, mint településünkön. Az átlagon felüli mortalitású évek 1903,

¹¹⁷ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹¹⁸ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam 1899. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1900. 47. o.

¹¹⁹ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹²⁰ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása I. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint II. rész. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 126-127.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

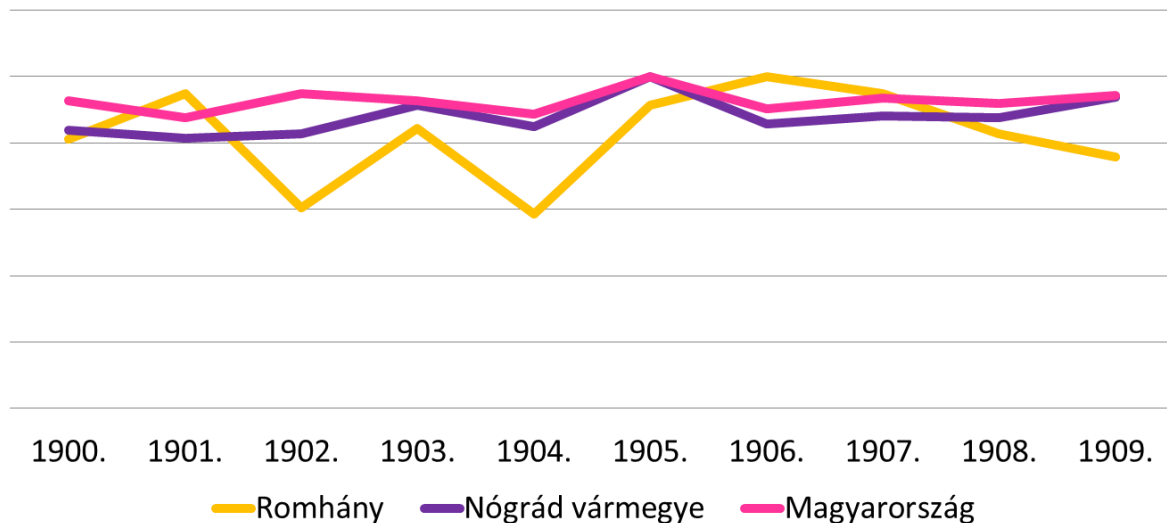
2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

1905, 1907 és 1909 voltak. Az országos trend ehhez nagyon hasonlóan alakult, itt is növekvő tendenciát figyelhetünk meg, s az átlagosnál többen az 1902, 1905, 1907 és 1909 esztendőben haltak.¹²¹ A községet, a vármegyét és az országot összevetve elmondhatjuk, hogy az 1905-ös és az 1907-es évek voltak azok, amelyek mindhárom esetben kiemelkedő halálozási számmal rendelkeztek.

Településünkön az évtized első évére, 1900-ra 23,4 %-kal csökkent a halandóság mértéke 1899-hez képest. Ennek a csökkenésnek oka főként a hörghurut, az aggkór, illetve az agyhártyagyulladás gyengülésében rejlik. Igaz ugyan, hogy 1900-ban jelen volt a községben a

A halálozások arányának változásai 1900-1909 között a legmagasabb mortalitású évhez viszonyítva

kanyaró, illetve a bélfurug is több áldozatot szedett, de a halálozási szám mindezek ellenére csökkent, ugyanis 1899-ben jóval több embert ragadott magával az aggkori végelgyengülés.

¹²¹ Statisztikai évkönyv. In: A Magyar Királyi Kormány 1900-1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1901-1910.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Nógrád vármegyében szintén csökkenést figyelhetünk meg, hiszen az összes halálozási ok ereje enyhülést mutatott.^{122 123} Országos viszonylatban azonban stagnálás volt jellemző.¹²⁴

A XX. század első évében Romhányban ismét emelkedést tapasztalhatunk a halálozások terén, 1900-ról 1901-re 17 %-kal nőtt a halálozások száma. Ennek okát a községben uralgó influenzajárványban, illetve az ehhez kapcsolódó tüdőgyulladásban kereshetjük. Ehhez társult még a szamárhurut, illetve a görcsös halálozások szaporodása is.¹²⁵ Ugyanebben az évben a vármegyében és az országban közel azonos arányú csökkenés volt jellemző, melyet 1902-re növekedés követett. Ennek a növekedésnek a mértéke az országos viszonylatban nagyobb volt, mint a vármegyében. Az országos halálozási szám emelkedéséért a vörheny, a kanyaró, a tüdőgyulladás, a gyermekek hasmenése és a szamárhurut tehető elsősorban felelőssé, de erősödött a hólyagos himlő és a vérhas mortalitása is.¹²⁶ A vármegyére vonatkozó halálozási statisztika erősödését túlnyomórészt szintén a kanyaró és a vörheny, valamint a torokgyík idézte elő.¹²⁷ A járványok mellett a növekedésben szerepe volt a születésszám emelkedésének is, hiszen ez értelemszerűen magával hozta a magasabb gyermekhalálozást is.¹²⁸ Romhányban 1902-ben másként alakult a halálozási trend, itt 36,4 %-os zuhanást figyelhetünk meg 1901-

¹²² Statisztikai évkönyv. In: A Magyar Királyi Kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1901. 366. o.

¹²³ Statisztikai évkönyv. In: A Magyar Királyi Kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1901. 387. o.

¹²⁴ Statisztikai évkönyv. In: A Magyar Királyi Kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1901. 367. o.

¹²⁵ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹²⁶ Statisztikai évkönyv. In: A Magyar Királyi Kormány 1902. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1904. 65. o.

¹²⁷ Uo. 67. o.

¹²⁸ Az ország közállapotai. In: A Magyar Királyi Kormány 1902. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1904. 217. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

hez képest, pedig a születésszám itt is jócskán emelkedett. A községet sújtó vörheny és kanyarójárvány dacára a mortalitás csökkenését az influenza, a szamárhurut, illetve a tüdőlob megszűnése, illetve csökkenése okozta.¹²⁹ Az 1903-as év során a községben és a vármegyében egyaránt emelkedett a halálozási szám, az országban viszont veszített erejéből. Az emelkedés mértéke Romhányban 40, a vármegyében viszont csak 10 %-os volt. Az országos halálozási szám csökkenésében szerepet játszott egyrészt az, hogy a vörheny, a torokgyík, a hastífusz és a gümőkór kivételével szinte az összes halálozási ok aránya csökkent az előző évhez képest, másrészt pedig, hogy a születések száma is erősen visszaesett, tehát értelemszerűen a gyermekhalandóság mértéke is apadt. Ezt bizonyítja, hogy 1902-höz képest visszaesett a veleszületett gyengeségben és a görcsökben elhaltak aránya is.¹³⁰ A zuhanás mértéke azonban mégsem volt jelentős, mivel az előző évben kitört járványos betegségek – a kanyaró és a szamárhurut kivételével – még mindig tartották magukat, sőt erősödtek.¹³¹ Nógrád vármegyében a további emelkedést főként a gümőkór, a vörheny, a kanyaró és a szamárhurut idézte elő.¹³² Községünk haláleseteit megvizsgálva megtudhatjuk, hogy a 40 %-os emelkedésben jelentős szerepe volt az 1902-ből áthúzódó vörhenyjárványnak, valamint az 1903 őszen uralgó hastífusznak. Mindezek mellett kisebb-nagyobb mértékben szinte az összes halálok aránya erősödött.¹³³ Az 1904-es esztendő rendkívül kedvező volt mind Romhány, mind a vármegye, mind pedig az ország halálozási számának tekintetében. Ez a depresszió az

¹²⁹ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹³⁰ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1904. 60. o.

¹³¹ Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1904. 195.196. o.

¹³² Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1904. 62. o.

¹³³ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

előző évhez hasonlóan szintén a születésszám, illetve a gyermekhalálozás csökkenésével, továbbá a járványos betegségek apadásával magyarázható. Országos tekintetben az 1903-as évhez képest csak a gümőkór, a veleszületett gyengeség, a görcsök, illetve Nógrád vármegyében a gümőkór, a gyermekek hasmenése és a hastífusz áldozatainak aránya emelkedett.¹³⁴ ¹³⁵ Az 1904-ben tapasztalható csökkenést 1905-ben általános növekedés követte, Romhányban 55,8 %-kal, Nógrád vármegyében 17,9 %-kal, Magyarországon pedig 12,7 %-kal emelkedett a halandóság mértéke. Országos viszonylatban az emelkedést főként a fertőző betegségek erősödése idézte elő, úgymint a gümőkór, a tüdőgyulladás, a kanyaró, a szamárhurut, a vérhas, a gyermekek hasmenése, illetve a hastífusz.¹³⁶ Nógrád vármegyében hasonló okai voltak a növekedésnek, itt is nagyobb pusztítást végzett a gümőkór, a torokgyík, a kanyaró, illetve a hastífusz, mint 1904-ben.¹³⁷ Romhányban az emelkedést a születésszám gyarapodása mellett túlnyomórészt a gyomor- és bélhurut, a hörghurut, valamint a ránggörcsös halálesetek okozták, de nagyobb mértékben emelkedett az aggkórban elhaltak száma is.¹³⁸ Ezt a nagymértékű, általános növekedést a vármegyében és az országban 1906 évben visszaesés követte, Romhány esetében azonban továbbra is maradt a növekvő tendencia, 1905-höz képest 1906-ra 9,4 %-kal emelkedett a mortalitás mértéke. A halálesetek számának növekedéséért a tüdőgyulladás, a szamárhurut, illetve a gyomor- és bélhurut

¹³⁴ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1904. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1905. 60. o.

¹³⁵ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1904. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1905. 62. o.

¹³⁶ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1906. 42. o.

¹³⁷ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1906. 44. o.

¹³⁸ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

okolható, bár utóbbinak aránya 1905-höz képest csökkent.¹³⁹ Országos viszonylatban a kanyaró, a szamárhurut, a görcsök, a veleszületett gyengeség és a tüdőgyulladás erősödésének dacára csökkent a mortalitás mértéke, s ugyanezt tapasztalhatjuk Nógrád vármegyénél is, ahol növekedést csak a szamárhurutnál találhatunk.¹⁴⁰ ¹⁴¹ A diagramon láthatjuk, hogy 1906-1909 között a vármegyei és az országos halálozási arányok egyenletesen változnak, nincsenek nagy kiugrások az egyes évek között. Romhányban ez teljesen eltérően alakult az évtized második felében. 1907-ben itt kismértékű csökkenés volt jellemző, szemben a vármegyében és az országban tapasztalható szerény mértékű növekedéssel. Az országban a mortalitás mértékét a vörheny, a torokgyík, a szamárhurut, a vérhas, illetve a tüdő- és mellhártyalob emelték meg, Nógrád vármegyében a gümőkór, a kanyaró, a szamárhurut és a hastífusz okozta a növekedést.¹⁴² ¹⁴³ Romhányban a gümőkóros, aggkóros, a veleszületett gyengeség, illetve a görcsök általi halálesetek erősödése ellenére mégis csökkenés történt 1906-hoz képest, vélhetően azért, mert a fent említett járványos betegségek nem okoztak halálozást, továbbá a tüdőgyulladásos, a szamárhurutos és a gyomor-bélhurutos halálesetek száma is lecsökkent.¹⁴⁴ 1908-ban mindhárom esetben csökkenés történt a halálozási statisztikában. Országos viszonylatban 1907-hez képest csak a vörheny, a torokgyík és a tüdőgyulladás mortalitása mutatott erősödést, vármegyei tekintetben viszont csak a vörheny és a gyermekek

¹³⁹ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁴⁰ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1906. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1907. 53. o.

¹⁴¹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1906. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1907. 55. o.

¹⁴² Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1909. 53. o.

¹⁴³ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1909. 55. o.

¹⁴⁴ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

hasmenése.¹⁴⁵ ¹⁴⁶ Községünkben a csökkenést jórészt az aggkóros, a tüdővész, a tüdőgyulladás, a szívbetegek, illetve a veleszületett gyengeség általi halálesetek arányának apadásával magyarázhatjuk.¹⁴⁷ A következő évben, 1909-ben ismét felborult a trend. Romhányban ebben az évben 8,3 %-os csökkenés figyelhető meg, a vármegyében és az országban viszont ezzel ellentétben emelkedett a halálesetek száma 1908-hoz képest. Az országos és a vármegyei emelkedést a születésszám növekedése, illetve az ezzel járó gyermekhalálozás erősödése idézte elő. Országos téren ezt bizonyítja a veleszületett gyengeségben elhaltak arányának növekedése. A fertőző betegségek közül az országos szinten emelkedett a gyermekek hasmenése, a vérhas és a hastífusz, vármegyei szinten pedig a vörheny, a kanyaró, a gyermekek hasmenése, a vérhas és a hastífusz áldozatainak száma, s ezek a tényezők is hozzájárultak az 1909-es halálozási szám növekedéséhez.¹⁴⁸ ¹⁴⁹ Romhányban a gümőkóros, illetve a veleszületett gyengeség általi halálesetek további apadásával magyarázható a halálozási szám csökkenése, dacára annak, hogy 1908-hoz képest kis mértékben növekedett a gyomor- és bélhurutban, a tüdőgyulladásban, az aggkórban, illetve a görcsök következtében elhaltak száma.¹⁵⁰ A XX. század első évtizede tehát kedvezően végződött Romhányban a halálozások terén, ugyanis 1906-tól kezdve

¹⁴⁵ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1908. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1909. 53. o.

¹⁴⁶ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1908. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1909. 55. o.

¹⁴⁷ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁴⁸ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1910. 53. o.

¹⁴⁹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1910. 55. o.

¹⁵⁰ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

folyamatosan csökkenő tendenciát figyelhetünk meg, és 1909-re az 1900-as szint alá süllyedt a mortalitás.

Az 1910-es évekbeli halálozások jellemzőinek vizsgálatakor komoly nehézségekkel kellett szembesülnünk. Az évtizeden belül csak 1910-1918 között tudtuk egymáshoz viszonyítani a halálozási arányok változásait, ugyanis az 1919-es esztendőben az 1920-ban elszakított területeket már megszállás alatt tartották, így erről az évről adataink csak a trianoni Magyarország, illetve Burgenland területéről vannak. Arról tehát, hogy a történelmi Magyarország, illetve a történelmi Nógrád vármegye területén hogyan alakult – vagy alakult volna – a halandóság mértéke, sajnos nincsenek adataink, így nem tudjuk viszonyítani a korábbi évekhez képest. Romhányban 1910-1918 között 389 haláleset történt, melybe nem számítottuk bele a frontokon elesett, háborús áldozatokat. Az átlagos halálozási szám évente 43 fő volt, melyet 1911, 1913, 1915 és 1918 években haladta meg a halandóság mértéke.¹⁵¹ Az évtized során a községben a lakosságszám és a halandóság tendenciája egyaránt növekedett, bár egyik sem olyan mértékben, mint azt az 1900-as évek során láttuk. A lakosságszám az 1920-as népszámlálás adatai szerint 2003 fő volt, amely 1910-hez képest 41-gyel gyarapodott.¹⁵² Logikus módon a népességszámnak azonban csökkennie kellett volna a háború és a spanyolnátha okozta veszteségek miatt, azonban nem tudjuk, hogy a háború kezdetén, tehát 1914-ben mennyi volt a község lakosságszáma. Valószínűsíthetjük, hogy 1914-ben jóval meghaladta a lakosságszám az 1910-es értéket, s így 1914-hez viszonyítva 1920-ra már csökkenés figyelhető meg. A mortalitás tendenciáját vizsgálva az évtized egészében nagyon szerény mértékű növekedést figyelhetünk meg. Ez a szerény mértékű növekedés Nógrád vármegye tekintetében megfigyelhető, s itt az átlagosnál magasabb halandósággal az 1910, 1911, 1915 és 1918. évek rendelkeztek. Országos viszonylatban az

¹⁵¹ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁵² Az 1920. évi népszámlálás I. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint II. rész. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1923. 76-77. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

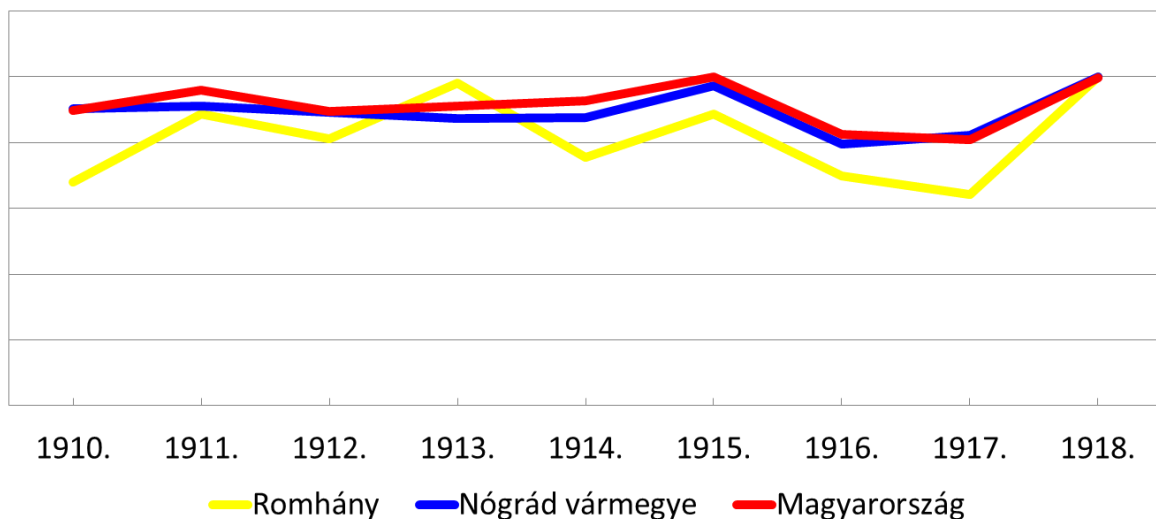
2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

átlagosnál magasabb mortalitású évek az 1911, 1914, 1915 és 1918 esztendőök voltak, viszont a halandósági tendencia a településen és a vármegyében tapasztalttól eltérően szerény csökkenést mutatott.¹⁵³ Láthatjuk tehát, hogy ha Romhány községet, Nógrád vármegyét, illetve Magyarországot összevetjük, akkor az 1911, 1915 és az 1918 évek mindenhol átlagon felüli halálozást hoztak. A háborús években nem számítottuk bele a frontokon elesett katonák számát, így adataink a civil lakosság esetében értendők.

Az évtized egyes évein belül a halandóság mértéke eltérően alakult. A diagramot szemlélve láthatjuk, hogy Romhány esetében szinte minden évben ingadozott a halálozások száma, az egyik évben növekedett, a másikban pedig csökkent. Csupán 1915-1917 között figyelhetünk meg tartósabb csökkenést. Ezzel szemben Nógrád vármegye és Magyarország

A halálozások arányának változásai 1910-1918 között a legmagasabb mortalitású évhez viszonyítva

¹⁵³ Statisztikai évkönyv. In: A Magyar Királyi Kormány 1910-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1911-1924.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

halálozási számának változásai kiegyenlítettebbek voltak. 1910 és 1914 között szinte alig tapasztalhatunk kiemelkedést, illetve bezökkenést. 1915 és 1918 között viszont ez a kiegyenlítettség megszűnt, a halálozások évenkénti alakulása rendszertelenné vált, de a vármegyei és az országos tendencia még ekkor is nagymértékben hasonlított egymásra.

1909-hez képest 1910-re általánosan csökkent a halandóság mértéke, akár Romhányt, akár Nógrád vármegyét, akár pedig Magyarországot vizsgáljuk. Az ország tekintetében a gyermekkori fertőző betegségek aránya erősödött 1909-hez képest.¹⁵⁴ Ennek ellenére azonban mégis csökkenést figyelhetünk meg a halálozások számában, melyet a születésszám apadásából eredő csekély gyermekhalandóság segített elő. Ezt igazolja az a tény is, hogy 1910-ben kevesebben haltak el veleszületett gyengeségben, mint 1909-ben. Ezt a csökkenő tendenciát az 1910-ben a Duna vizének megfertőződése során kitört kolerajárvány sem tudta megtörni.¹⁵⁵ Nógrád vármegye esetében a halandóság csökkenése mögött ugyanezeket az okokat fedezhetjük fel, bár a kolera a vármegyét nem érintette, az előző évhez képest is csak a kanyaró aránya erősödött.¹⁵⁶ Romhányban főként a gümőkóros, valamint a görcsös halálesetek mutattak nagyobb mértékű csökkenést 1909-hez képest. A csökkenő tendencia dacára erősödött viszont a tüdőgyulladás általi halálesetek aránya.¹⁵⁷ Az 1910-ben tapasztalható csökkenést 1911-ben növekedés követte, Romhány esetében 1910-hez képest 35,5 %-kal, Nógrád vármegyében 0,9 %-kal, Magyarország esetében pedig 6,8 %-kal emelkedett a halálesetek száma. Ezt az emelkedést részben magyarázhatjuk azzal, hogy az

¹⁵⁴ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1911. 43. o.

¹⁵⁵ Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1911. 223-226. o.

¹⁵⁶ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1911. 45. o.

¹⁵⁷ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

1910-es esztendő rendkívül kismértékű volt a halálozások terén, így az akkori alacsony halandóság 1911-ben egyenlítődtött ki. Másrészt magyarázhatjuk a növekedést azzal is, hogy 1910-hez képest számottevően emelkedett a tüdőlobos, illetve a vörhenyes áldozatok aránya. A növekedéshez az is hozzájárult, hogy a többi halálozási ok stagnálást, vagy csak nagyon minimális csökkenést mutatott.¹⁵⁸ Nógrád vármegyében a szerény mértékű növekedést a gümőkór, a torokgyík, a hastífusz és a vérhas erősödése idézhette elő. Szerencsére a vármegyére továbbra sem terjedt át az 1910-ben kitört ázsiai kolerajárvány.¹⁵⁹ Romhányban az emelkedést az országhoz és a vármegyéhez hasonlóan az 1910-es alacsony halálozással, valamint a gümőkór nagymértékű erősödésével magyarázhatjuk. 1911-ben a gümőkóros áldozatok száma újra felemelkedett az 1909-es szintre. Vörheny, kanyaró és torokgyík által kiváltott haláleset a községben nem fordult elő, csupán még 8 tüdővízenyős halálesetről tudósít bennünket a község halotti anyakönyve, viszont ezeket a halálokokat pontosan nem ismerjük, mivel a felekezeti anyakönyv ugyanezeknél a haláleseteknél sokszor tüdővészként rögzítette a halál okát. Elképzelhető tehát, hogy a tüdővész nagyobb erősödést mutatott valójában, mint amiről az állami anyakönyv tudósít.¹⁶⁰ Az 1911-es emelkedést 1912-ben általános csökkenés követte a halálozások terén. Országos viszonylatban a szamarcköhögés kivételével csökkent a gyermekfertőző betegségek áldozatainak száma 1911-hez képest. Növekedést csupán csak a gümőkórban, görcsökben, illetve veleszületett gyengeségben elhaltak mutattak.¹⁶¹ Nógrád vármegyében a gümőkóros, vörhenyes, torokgyíkos halálesetek

¹⁵⁸ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1911. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1912. 47. o.

¹⁵⁹ Uo. 49. o.

¹⁶⁰ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁶¹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1912. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1914. 56. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

veszítettek erejükből, viszont a kanyaró és a szamárhurut erősödést mutatott.¹⁶² 1912-ben Romhányban is okozott halálozást a szamárhurut, valamint a megyei trendtől eltérően a gümőkór is számottevő erősödést mutatott 1911-hez képest – amennyiben nem számítjuk oda a már említett tüdővizenyős eseteket. Mindehhez még a bélhurutos halálesetek megszorodása is társult. Ennek ellenére 1912-ben a halálesetek száma 8,5 %-kal csökkent 1911-hez képest.¹⁶³ 1913-tól kezdve eltér egymástól a községi, a vármegyei és az országos trend. Romhányban és az országos viszonylatban 1913-ban emelkedés történt a halálozások terén 1912-höz képest. Nógrád vármegyében viszont 1911-től kezdve folyamatos csökkenést figyelhetünk meg, majd 1913-14 között stagnálást. Országos viszonylatban az 1913-as emelkedés részben a lakosságszám gyarapodásával magyarázható, részben pedig azzal, hogy a fertőző betegségek – a torokgyík és a gümőkór kivételével – az előző évihez képest nagyobb pusztítást végeztek.¹⁶⁴ ¹⁶⁵ Romhányban az emelkedés okának a születésszám és így a gyermekhalandóság növekedését tekinthetjük, ugyanis az évtizeden belül 1913-ban született a legtöbb gyermek. Az országos trendhez hasonlóan itt is csökkent a gümőkóros halálesetek száma. A görcsök általi halálesetek, illetve a veleszületett gyengeségben elhaltak számának erősödése is igazolja azt a feltevésünket, hogy az 1913-as halandóság növekedését a magasabb születésszám hozta magával.¹⁶⁶ Nógrád vármegyében a fertőző betegségek gyengülésével magyarázható a halálozási szám apadása. 1912-höz képest a gümőkór, a torokgyík, a kanyaró és a hastífusz ereje csökkent. Csupán a vörhenynél tapasztalhatunk némi

¹⁶² Uo. 50. o.

¹⁶³ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁶⁴ Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1915. 228. o.

¹⁶⁵ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1915. 50. o.

¹⁶⁶ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

erősödést.¹⁶⁷ Az 1914-es halálozási arányok igen eltérően alakultak, ugyanis Romhányban csökkenést, a vármegyében stagnálást, az országos viszonylatban pedig emelkedést tapasztalhatunk. Az országos emelkedés minden kétséget kizáróan az I. világháború kitörésével hozható kapcsolatba, még annak ellenére is, hogy a hadi veszteségeket munkánk során figyelmen kívül hagytuk. A halálozási szám növekedését a háború következtében előállt hanyatló életszínvonal, a romló közegészségügyi és gazdasági viszonyok, illetve a szabadságolt katonák által behurcolt fertőző betegségek okozták, melyek főként a harcterekhez közel eső vármegyékben okoztak nagyobb gondot. A besorozások miatt előállt orvoshiány is éreztette hatását, ugyanis az orvosi felügyelet hiánya miatt a korábbi évek jellemző betegségei is erősödtek, mely alól csak a kanyaró, a vörheny, a szamárhurut, a hastífusz és a gümőkór képeztek kivételt.¹⁶⁸ ¹⁶⁹ Nógrád vármegyében 1913-hoz képest csak a hastífusz és a gyermekek hasmenése mutatott szerényebb erősödést az áldozatok számában. Vélhetően ez okozhatta a stagnáló tendenciát.¹⁷⁰ Romhányban 1913-hoz képest 23 %-os csökkenést tapasztalhatunk a halálozások terén. Ennek a nagymértékű csökkenésnek oka abban rejlik, hogy 1914-ben kevesebb gyermek született, nyilván ezért a gyermekhalandóság is alacsonyabb lett. 1913-hoz képest csupán feleannyian haltak meg veleszületett gyengeségben, illetve görcsök következtében, de az országos és a vármegyei trendhez hasonlóan a községben is csökkent a gümőkóros halálozások száma.¹⁷¹ A háború első teljes

¹⁶⁷ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1915. 45. o.

¹⁶⁸ Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1914. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1916. 241-242. o.

¹⁶⁹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1914. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1916. 46. o.

¹⁷⁰ Uo. 42. o.

¹⁷¹ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

évére, 1915-re minden területen növekedett a halandóság mértéke. Romhányban 17,5 %-kal, Nógrád vármegyében 11,2 %-kal, országos viszonylatban pedig 7,9 %-kal nőtt a mortalitás 1914-hez képest. Országos szinten a halálesetek ily mértékű emelkedését a folyamatosan zuhanó életszínvonallal, illetve a fokozatosan gyengülő szervezettel magyarázhatjuk, melyek nehezebben tudtak ellenállni a különféle betegségeknek. Ezt láthatjuk visszaköszönni abban, hogy szinte az összes fertőző betegség aránya 1915-ben erősödött az előző évhez képest – különösen igaz ez a gümőkórra, a tüdőlobra, a hastífuszra, a vörhenyre és a torokgyíkra.^{172 173} A vármegyében tapasztalható halandósági emelkedés okainak ugyanezeket nevezhetjük meg, ugyanis itt is emelkedett az összes ragályos betegség aránya 1914-hez képest. Legnagyobb arányban a gümőkór, a vörheny és a kanyaró áldozatainak száma nőtt.¹⁷⁴ Romhányban az 1915-ös halálozási szám kiugrásáért a tüdővész és a tüdőlob tehető felelőssé. Érdekes, hogy a tüdőgümőkórban elhaltak száma megegyezett az 1912-ben tapasztalttal, viszont a 1912-es év mégsem rendelkezett kiemelkedő halandósággal. Ennek oka abban rejlik, hogy míg 1912-ben főleg a gyermekeket tizedelő betegségek szedték áldozataikat, addig 1915-ben az aggkori végelgyengülés szerepel nagyobb számban a halálokok között, a gyermekbetegségek – mint például a bélhurut, a veleszületett gyengeség – viszont 1912-höz képest gyengültek. Ezt minden kétséget kizáróan a születésszám háború miatti csökkenésével magyarázhatjuk. Az aggkór és a tüdővész emelkedése viszont már képes volt kimagasló mortalitást produkálni.¹⁷⁵ Az 1915-ös halálozási szám kiemelkedését 1916-ban általános, és egyben nagyarányú csökkenés követte. Romhányban ennek mértéke 21,3 %, a vármegyében 18 %, az országban

¹⁷² Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 199-200. o.

¹⁷³ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 46. o.

¹⁷⁴ Uo. 42. o.

¹⁷⁵ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

pedig 17,5 % volt. A csökkenő tendencia legfőbb előidézője az egyre alacsonyabb születésszám, és az ezzel járó csekély gyermekhalandóság volt. Az 1915-ben tomboló ragályos betegségek közül 1916-ra a kanyaró és a szamárhurut kivételével szinte mind vesztett erejéből, nyilvánvalóan azért, mert ezek nagy része a gyermekkorúakat tizedelte. Mindezek mellett erősödött a gümőkórban és a tüdőlobban elhaltak aránya, mely ugyancsak az életszínvonal romlását tükrözi.^{176 177} Romhányban az országos viszonyokkal ellentétben a halandóság csökkenését legfőképpen a tüdővész gyengülése idézte elő.¹⁷⁸ Nógrád vármegyére vonatkozóan 1916-tól sajnos nincsenek adataink arról, hogy az egyes halálozási okok milyen arányban szedték áldozataikat, így a további években ennek vizsgálatára csak Magyarország és Romhány esetében van lehetőségünk. Az 1916-ban tapasztalható csökkenő tendencia folytatódott 1917-ben is annyi eltéréssel, hogy Nógrád vármegyében 1916-hoz képest nem csökkenést, hanem 3 %-os növekedést figyelhetünk meg. Országos viszonylatban a gümőkór, a vérhas, illetve a hastífusz kivételével az összes halálozási ok aránya csökkent 1916-hoz képest, vélhetően azért, mert a háború vége felé a mozgósítás egyre több embert érintett, így a lakosság számottevő része nem volt az országban, tehát esetleges elhalálozása nem a lakóhelyén, hanem a frontokon történt. Mindehhez hozzájárult az alacsony születésszám miatti alacsony gyermekhalandóság is, így tehát a gyermekkori fertőző betegségek is vesztettek erejükből. A hastífusz, a vérhas és a gümőkór pedig az otthon maradt, nyomorgó lakosok sanyargatása miatt tudott erősödni.¹⁷⁹ Romhányban a csökkenést szintén a lakosság

¹⁷⁶ Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 199. o.

¹⁷⁷ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 26. o.

¹⁷⁸ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁷⁹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 26. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

jelentős részének távollétével magyarázhatjuk. Ezt támasztja alá, hogy a gümőkórban és a veleszületett gyengeségben elhaltak száma jelentősen csökkent, az aggkórban elhaltaké viszont emelkedett, hiszen a születésszám alacsony volt, az életkörülmények viszont egyre jobban romlottak.¹⁸⁰ Igazán nagy változást a háború utolsó éve, 1918 hozott. Ebben az esztendőben mindenhol kiugróan magas lett a halálozási szám. Az emelkedés mértéke Romhányban 55,8 %, a vármegyében 21,6 %, az országban pedig 23 % volt. Ennek a nagyarányú emelkedésnek az oka mind a község, mind a vármegye, mind pedig az ország szempontjából a már 4. éve tartó háború okozta szegénység és nyomor, az életszínvonal folyamatos esése, a közegészségügyi viszonyok óriási zuhanása, valamint az addig ismeretlen spanyolnáthajárvány tombolása volt. Az országra nézve a spanyolnátha megjelenése mellett ugrásszerűen megemelkedett a tüdőgyulladásos áldozatok száma is, viszont az összes többi halálozási ok aránya csökkent 1917-hez képest. Ez a tény is kiválóan mutatja a spanyolinfluenza és a tüdőlob pusztító erejét.¹⁸¹ ¹⁸² Romhányban a halálesetek növekedéséért ugyancsak a spanyolnáthajárvány, illetve a tüdőgyulladással szemben a tüdővész volt a felelős, mely kis híján elérte az 1915-ös szintet.¹⁸³ Ha az évtized egészét nézzük, megállapíthatjuk, hogy Romhány esetében kedvezően végződött, ugyanis 1919-ben csökkent a halálesetek száma, bár az 1910-es szintet még így is meghaladta.

Az I. világháború vége után zűrzavaros esztendők vártak az országra, ugyanis már 1919-ben az ország nagy része idegen megszállás alatt volt, majd az 1920-ban megkötött trianoni béke elvette az ország területének és lakosságának 2/3-át. Ez hatalmas változásokat

¹⁸⁰ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁸¹ Az ország közállapotai. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 201. o.

¹⁸² Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1915-1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924. 26. o.

¹⁸³ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

eredményezett mind az ország, mind pedig Nógrád vármegye demográfiai viszonyainak terén. Romhányt azonban a békeszerződés nem érintette, ugyanis az új határt 25 kilométerrel északra, az Ipoly mentén húzták meg. Az időszak kutatásának másik nagy nehézsége a romhányi anyakönyvi bejegyzések nagyfokú pontatlanságában rejlik. A hivatalosnak elfogadott állami anyakönyv, és a római katolikus plébános által vezetett felekezeti anyakönyv bejegyzései számos ponton eltérést mutatnak. Sajnálatos módon a legtöbb pontatlanság a halált kiváltó okokat érinti, éppen ezért sok esetben a halálozási arányok változásának okára lehetetlen pontos magyarázatot adnunk. Munkánk során a hivatalos állami anyakönyvi bejegyzéseket vettük alapul, azonban az így kapott adatok mindenképpen csak tájékoztató, irányadó jellegűek. 1919 és 1924 között összesen 276 haláleset történt Romhányban, melyből kiszámolva az évi átlagos halálozást 46 főben állapíthatjuk meg. Ennél az 1920-as, az 1922-es és az 1924-es év rendelkezett magasabb mortalitással. A halandóság tendenciája tehát az 1920-as évek első felében kedvezőtlenül alakult, ugyanis meredek emelkedést mutat.¹⁸⁴ Ezzel párhuzamosan a település lélekszáma is emelkedett, az 1930-as népszámlálás idején 2095 fő volt a község népessége. Ez az 1920-as adathoz képest 95 fővel emelkedett, mely növekvést az 1920-as évek második felének alacsony mortalitásával, valamint az 1924-ben létesült cserépkályhagyár miatti betelepülésekkel magyarázhatjuk. Ugyanis mindeközben a születésszám számottevően nem változott.¹⁸⁵ A vármegyei és az országos viszonylatban a halálozási számok a romhányitól eltérően oszlottak meg 1919 és 1924 között, az átlagos halálozási számtól csak az 1919-es, illetve az 1923-as esztendő maradt el, a többi évben meghaladta a mortalitás mértéke az átlagot. A halandósági tendencia a

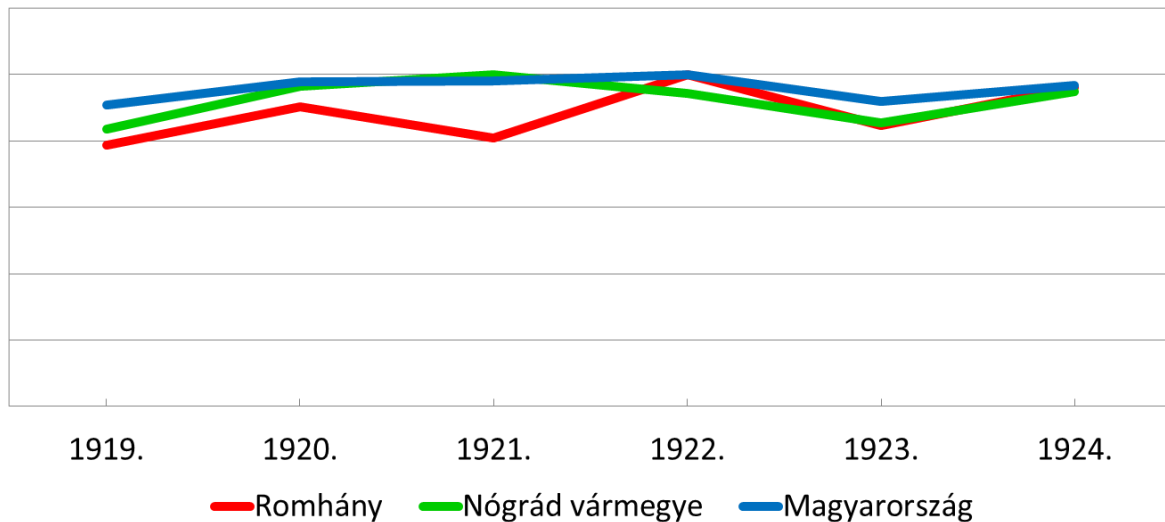
¹⁸⁴ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁸⁵ Az 1930. évi népszámlálás I. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint II. rész. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1932. 67 o.

településhez hasonlóan itt is meredek emelkedést mutatott.¹⁸⁶ Összességében véve tehát elmondható, hogy az 1920-as, 1922-es, illetve az 1924-es esztendőök mind az országban, mind a vármegyében, mind pedig településünkön magasabb halálozási számmal rendelkeztek. A mortalitás tendenciája pedig mindenhol emelkedést mutatott.

A halálozások arányának változásai 1919-1924 között a legmagasabb mortalitású évhez viszonyítva

Az 1919-es év mindenhol alacsony halálozású volt, melynek okaként az 1918-as mortalitás kiemelkedését tekinthetjük. Romhányban a halálozások többségét az előző évről áthúzódó spanyolnátha, a csökkenésnek induló tüdővész, illetve az erősödő tüdőgyulladás okozta. A veleszületett gyengeségben elhaltak száma is emelkedett, mely annak köszönhető, hogy a háború után ismét gyarapodni kezdett a születések száma, így tehát a gyermekhalandóságé

¹⁸⁶ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1926. 31-33. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

is.¹⁸⁷ Országos viszonylatban a leggyakoribb halálokok a gümőkóron kívül az influenza, a tüdőlob, a szívbetegségek, a vérhas, illetve a hastífusz voltak, melyek még a világháború szülte nyomornak voltak következményei.¹⁸⁸ 1920-ra a halálozások száma mindenhol emelkedett 1919-hez képest. Romhányban az emelkedés mértéke 14,6 % volt, a vármegyében pedig 15,5 %. Ennél kisebb volt a növekedés mértéke az országos viszonylatban, itt csupán 7,8 %-kal haltak meg többen, mint 1919-ben. Ami a halált kiváltó okokat illeti, 1919-hez képest szinte az összes halálozási ok erősödést mutatott az országban. Ez alól csak a gümőkór, a szívbetegségek, a hastífusz, illetve a vérhas képezett kivételt.¹⁸⁹ Romhány esetében megállapíthatjuk, hogy a halálesetek megemelkedését 1920-ban jórészt a tüdőgyulladás okozta, mely főként az év első felében szedte áldozatait. Emellett 1920-ra megduzzadt az aggkori végkimerülésben, illetve a szívbetegségekben elhaltak száma is.¹⁹⁰ Az 1921-es évben már eltérnek egymástól a halálozási trendek. Romhányban 10,6 %-os csökkenést, a vármegyében 3,7 %-os emelkedést, országos viszonylatban pedig stagnálást tapasztalhatunk 1920-hoz képest. A stagnálás ellenére országos szinten növekedett a gyermekkori fertőző betegségek, valamint a tüdőlob, a vérhas és a hastífusz áldozatainak száma. Csökkenést mutattak viszont a gümőkór, az influenza, a veleszületett gyengeség és a görcsös halálesetek áldozatai.¹⁹¹ Romhányban a csökkenés okát meghatározni az anyakönyvi bejegyzések pontatlansága miatt lehetetlen. Az állami anyakönyvi bejegyzések alapján a tüdőgyulladás, a

¹⁸⁷ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁸⁸ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1926. 33-34. o.

¹⁸⁹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1926. 33-34. o.

¹⁹⁰ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁹¹ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1926. 33-34. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

tüdővész és az aggkór áldozatainak száma jelentősen lecsökkent. Az év során mindössze egyetlen halálesetet okozott az aggkori végkimerülés, és kettőt a veleszületett gyengeség, ami igen valószínűtlen, így az adatokat semmiképpen sem fogadhatjuk el hitelesnek. Ezzel szemben ugrásszerűen megnőtt a szívbénulásban, illetve a különféle szívbetegségekben elhaltak száma, ami szintén hitelességi kérdéseket vet fel.¹⁹² 1922-ben a halálozási arányok Romhány és Magyarország esetében növekedést, a vármegye tekintetében azonban csökkenést mutatnak. Romhányban a növekedés mértéke 23,8 %, országos szinten azonban csak igen csekély, mindössze 1,9 % volt. Országos tekintetben az emelkedést feltehetőleg a gümőkór, illetve a szívbetegségek áldozatainak megszorodása idézhette elő, de emellett többen haltak el tüdőgyulladásban és influenzában is, mint 1921-ben.¹⁹³ Romhány esetében az állami anyakönyv szerint 1921-hez képest ugrásszerűen megnőtt a tüdőgyulladásos áldozatok száma, de többen haltak el hashártyagyulladásban is, mint az előző esztendőben. A halálozási ráta emelkedését vélhetően ezek a betegségek idézhették elő, bár ebben az évben is igen jelentős az anyakönyvi bejegyzések pontatlansága, hiszen a népbetegségnek számító tüdővész egyáltalán nem okozott halálesetet, ellenben még mindig érthetetlenül kimagasló volt a szívbetegségekben elhaltak száma.¹⁹⁴ Az 1923-as esztendő mind Romhány, mind Nógrád vármegye, mind pedig Magyarország halálozási számának tekintetében csökkenést hozott. Romhányban a csökkenés mértéke 15,3%, Nógrád vármegyében – ahol a csökkenő tendencia 1921-től tartott – 9,5 %, Magyarországon pedig 8,1 % volt. Az országban a csökkenő tendencia feltételezhetően annak köszönhető, hogy a fertőző betegségek ereje gyengült 1922-höz képest, mely alól csak a gümőkór, a szívbetegségek, a vérhas és a gyermekek hasmenése

¹⁹² NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁹³ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1926. 33-34. o.

¹⁹⁴ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

képezett kivételt.¹⁹⁵ Romhányban a csökkenés pontos okát a korábbi évekhez hasonlóan 1923-ban sem lehet megállapítani. Az állami anyakönyvi bejegyzéseket vizsgálva 1922-höz képest lényegesen kevesebb szívbetegségek által kiváltott halálesetet találunk. A többi halálozási ok áldozatainak számában csak minimális változás történt, a hashártyagyulladásos halálozások száma csökkent, viszont jelentékenyebben nőtt a bélhurutban, a veleszületett gyengeségben és az aggkórban elhaltak száma.¹⁹⁶ Ezeket a tényezőket azonban nem fogadhatjuk el magyarázatként a csökkenő tendenciára a pontatlanságok miatt. Vizsgálódási korszakunk végpontján, 1924-ben mind a község, mind a vármegye, mind pedig az ország szempontjából a halálozási ráta növekedését figyelhetjük meg. Az emelkedés mértéke a község és a vármegye esetében közel azonos volt, az előbbinél 13,6 %-kal, utóbbinál pedig 11,2 %-kal haltak meg többen, mint 1923-ban. Jóval szerényebb volt ennél az országos halálozási szám szaporodása, itt 5,2 %-os volt a mortalitás erősödése. A halálozási szám növekedésének okát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az országos viszonylatban 1923-hoz képest növekedett a gümőkórban, a szívbetegségekben, az influenzában és tüdőgyulladásban elhaltak aránya. Stagnálást mutatott viszont a szamárhurut, a hastífusz, a kanyaró, illetve a gyermekek hasmenése.¹⁹⁷ Településünk halálozási okait vizsgálva szintén a korább említett pontatlanságokkal kell számolnunk, így egyértelmű magyarázatot a növekedésre sem adhatunk. Az anyakönyvi bejegyzéseket alapul véve 1923-hoz képest emelkedett a szívbetegségek, az aggkór, a hashártyalob, a daganatos betegségek és a gümőkór áldozatainak száma. Ezzel szemben azonban a tüdőgyulladás és a bélhurut halálozási aránya csökkenést

¹⁹⁵ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1923-1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1928. 39-41. o.

¹⁹⁶ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

¹⁹⁷ Statisztikai évkönyv. In.: A Magyar Királyi Kormány 1923-1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1928. 39-41. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

mutatott.¹⁹⁸ Összességében véve elmondható, hogy vizsgálódási időszakunk végpontján a halandóság mértéke a településen meghaladta az 1920-as szintet, de a vármegyei és országos arány is csak kevéssel maradt el ettől. Ez azért is érdekes, hiszen joggal várnánk, hogy amint a háborútól egyre távolabb kerülünk az időben, a mortalitás mértéke egyre inkább csökken, hiszen a konszolidációnak köszönhetően a világégés szülte nyomor egyre mérséklődött, illetve a közegészségügyi viszonyok is egyre javultak. A konszolidáció azonban később éreztette hatását, így a javulás még váratott magára.

Tanulmányunk végéhez érve szükséges összegeznünk a vizsgálódásunk során kapott eredményeket. Láthattuk, hogy a mortalitás arányváltozásának háttérében különböző okok húzódtak meg, melyek ily módon tükröződtek vissza. Ilyenek voltak példának okáért az egyes járványok, a növekvő szegénység miatt az életszínvonal esése, a növekvő születésszám és az ezzel együtt járó növekvő gyermekhalandóság. Vizsgálódási időszakunk egészét nézve láthattuk, hogy a népesség alakulása emelkedő, a halandóság viszont csökkenő tendenciát mutatott. Ezt az állapotot ideálisnak is tekinthetjük, azonban ha kutatási időszakunkat kisebb szakaszokra bontjuk, borúsabb kép tárul elénk. Magyarország és Nógrád vármegye esetében 1866-1879 között a halálozási tendencia növekedett, majd az 1880-as évektől kezdve a XX. század elejéig csökkent. Az 1900-as évektől kezdve azonban ismét emelkedő tendenciát vett a halandóság, s ez a trend meg is maradt az 1920-as évek közepéig. Romhány esetében ehhez nagyon hasonlóan alakult a kép. Az 1866-1879 közötti időszakban az országtól és a vármegyétől eltérően stagnált, vagy nagyon minimálisan csökkent a halandóság. Az 1880-as évektől kezdve azonban ugyanazt a jelenséget tapasztalhattuk a községben is, mint a vármegye, illetve az ország egészében. Az 1866-1879 közötti krízist kétségkívül a nagy járványoknak – kolera, himlő, torokgyík – tulajdoníthatjuk, melyhez a sorozatos természeti csapások miatt elmélyült szegénység is társult. Az 1880-as években bekövetkező csökkenő

¹⁹⁸ NML Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924. XXXIII-1 a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

tendencia a közegészségügy rendezésének, illetve a dualizmus konszolidációjának volt köszönhető. A XX. század elejére azonban a születésszám emelkedése magával hozta a gyermekhalandóság emelkedését is, melyben nagy szerep jutott a gyermekkor fertőző betegségeinek, úgymint a vörhenynek, kanyarónak, torokgyíknak, de ebben az időben tombolt a legnagyobb mértékben a tüdővész is. A problémát súlyosbította az 1910-es évek második felében zajló világháború, s a 4 éven át tartó öldöklés évekig elhúzódó szegénységet, nyomort szült, melynek hatása az 1920-as évek elején is érzékelhető volt. A XX. század első negyedében tehát az ország történetének alakulása szabott gátat a halandósági arány pozitív alakulásának. Lassú javulás majd csak a bethleni konszolidáció időszakában következett be, mely csak az 1920-as évek második felétől kezdte éreztetni hatását.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

Bibliográfia

- DÁNYI Dezső: *Az 1850. és az 1857. évi népszámlálás*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993.
- J. FRATER Zsuzsa: *Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon*. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat – Országos Levéltár, Budapest, 1980.
- SZOMSZÉD András – PÁLHÁZY László: *Magyarország Történelmi Statisztikai Helységnévtára, 17. Nógrád megye*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000.
- *A Magyar Királyi Kormány 1900-1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1901-1928.
- *A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve II. kötet*. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1882.
- *A Magyar Korona Országainak 1890 és 1891. évi népmozgalma*. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1893.
- *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása I. A népesség általános leírása községenként*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1902.
- *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása I. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.
- *Az 1920. évi népszámlálás I. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1923.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

- *Az 1930. évi népszámlálás I. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1932.
- *Magyar Statisztikai Évkönyv 1872-1889.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1874-1891.
- *Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam 1893-1899.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1894-1900.
- Nógrád Megyei Levéltár IV-409. 1. csomó. A kolerajárvány adatai községenként
- Nógrád Megyei Levéltár XXXIII-1 a Romhány község állami halotti anyakönyvi másodpéldányai 1895–1924.
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár/C. Plébániai Levéltár/Romhányi R. K. Plébánia iratai/Halotti anyakönyv 1847-1907.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 2. szám

ISSN: 2064-8286

IMPRESSZUM

A folyóirat alapításának éve: 2014

A folyóirat profilja: Honismereti tudományos-ismeretterjesztő

ISSN: 2064-8286

Kiadja: Lakóhelyünk Történelmi Honismereti Egyesület, 2654 Romhány, Május 1. telep 1.

Felelős kiadó: Nemes Lajos

Főszerkesztő: Nemes Lajos

A lapszám szakmai lektorai: Csesznokné Kukucska Katalin, Nemes Lajos

Elérhetőségek:

<http://folyoirat.lakohelyunkegyesulet.hu/>